

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
Галузь знань	07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність	072 «Фінанси, банківська справа та страхування та фондовий ринок»

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «Пріоритети видатків Державного бюджету України та їх розвиток під час війни»

здобувача Сверенка Максима Адальбертовича
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: к. е. н., доцент Гладченко Л.П
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д. е. н., професор Буряченко А.Є
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРИТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ.....	6
1.1 Поняття і склад бюджетних видатків.....	6
1.2 Правове забезпечення планування та фінансування видатків Державного бюджету.....	15
1.3 Критичний огляд наукових публікацій щодо бюджетних видатків	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	30
2.1 Загальна структура і тенденції видатків Державного бюджету	30
2.2 Пріоритетні видатки Державного бюджету України в умовах війни.....	39
2.3 Видатки Державного бюджету на заклади соціальної сфери.....	46
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ	55
3.1 Основні проблеми оптимізації видатків Державного бюджету України	55
3.2 Напрямки розвитку видатків Державного бюджету в умовах війни та післявоєного періоду.....	60
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Актуальність теми. Війна створює безпрецедентні виклики для державни, які вимагають мобілізації всіх ресурсів. Війна призводить до кардинальної зміни потреб суспільства. З'являються нові завдання, пов'язані з обороною, гуманітарною допомогою, відновленням інфраструктури тощо. Визначення пріоритетів видатків є критично важливим для ефективного використання обмежених коштів та забезпечення життєдіяльності країни. Також наслідки війни будуть відчуватися протягом багатьох років. Тому вибір пріоритетів видатків сьогодні визначатиме напрямки розвитку країни в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоритичні на практичні аспекти видатків Державного бюджету України досліджують: Благун І., Василенко Л., Вдовіна І. О., Вовчак О., Гладченко Л. П., Дем'янишина Г., Загорський В., Заставний Л., Клець Л. Є., Лютий І., Лютий С., Малиняк Б. В., Миськів Г. В., Опарін В., Прямухіна Н. В., Радіонов Ю. Д., Рожко О., Сафонова Л., Сивульська Н. М., Славкова А. А., Талаш В. Ю., Федосов В. М. Чальцева О. М., Чуй І., Шпак І. В., Юрій С. І. та інші. Проте, необхідно провести додаткові дослідження, які дозволять більш обґрунтовано визначити пріоритети видатків і запропонувати механізми вдосконалення розподілу видатків Державного бюджету України.

Метою є визначити основні пріоритети видатків Державного бюджету в умовах війни.

Відповідно до мети встановлено наступні **завдання** дослідження:

- визначити поняття та склад бюджетних видатків;
- дослідити правове забезпечення планування та фінансування видатків Державного бюджету;
- здійснити огляд та оцінку наукових публікацій щодо бюджетних видатків;

- проаналізувати структуру та динаміку бюджетних видатків в умовах війни;
- проаналізувати видатки Державного бюджету на пріоритетні напрями;
- здійснити аналіз видатків Державного бюджету на заклади соціальної сфери;
- визначити основні проблеми оптимізації видатків Державного бюджету України;
- обґрунтувати напрямки розвитку бюджетних видатків в умовах війни та післявоєнного періоду.

Об'єктом дослідження є видатки Державного бюджету України.

Предметом дослідження є економічні відносини щодо визначення пріоритетних видатків Державного бюджету та їх фінансування в умовах війни.

Методи дослідження. При виконанні дипломної роботи були використані такі основні методи: спостереження, теоретичне узагальнення та порівняння (застосовується при розкритті сутності бюджету та видатків бюджету), графічний аналіз (застосовується при вивченні, групуванні, порівнянні та відображенні даних з метою дослідження тенденцій видатків Державного бюджету України), статистичні порівняння, структурний аналіз та аналіз динаміки (застосовується для дослідження показників видатків Державного бюджету), прогнозування (застосовується для прогнозування видатків Державного бюджету на наступні роки).

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Практичні рекомендації щодо формування пріоритетів видатків у державному бюджеті в умовах війни можуть бути використані для ефективного управління фінансами та забезпечення стабільності економіки в кризових ситуаціях. Окремі аспекти кваліфікаційної магістерської роботи рекомендуються до впровадження в державних органах.

Інформаційна база дослідження містить у собі нормативно-правові акти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові статті, аналітичні звіти, статистичні і звітні дані Міністерства фінансів України, статистичні дані Єдиного веб-порталу використання публічних коштів.

Апробація матеріалів кваліфікаційної магістерської роботи. За результатами проведеного дослідження були підготовлені та опубліковані тези доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції студентів та дослідників «Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди» (07 листопада 2024 року, Київ-Бремен).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРИТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ

1.1 Поняття і склад бюджетних видатків

Бюджет є одним із найважливіших аспектів економічного розвитку країни, тому що, ресурси, які зосередженні в бюджеті мають величезний вплив на соціально-економічну ситуацію країни. Відтак, за рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, бюджет є одним із найважливіших інструментів регулювання всіх соціально-економічних процесів [1].

Основною метою бюджету є визначення та обґрунтування обсягу коштів, що необхідні протягом бюджетного року для виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування [2].

Сучасні науковці розглядають поняття бюджет як економічну категорію, правову категорію та розглядають дане поняття як фінансовий план.

Бюджет як економічна категорія - це складна система фінансових відносин, що виникають між державою, з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з іншого, з приводу формування й використання централізованого фонду грошових ресурсів, призначеного для забезпечення виконання функцій і завдань загальнодержавного масштабу [3].

Бюджет як правова категорія - це правовідносини, що регулюються нормами права, юридично закріплюються відповідним правовим актом – Законом «Про Державний бюджет».

Згідно з Бюджетним кодексом України бюджет - це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які

здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Тобто, в законодавстві бюджет переважно розглядається як фінансовий план. [4].

Бюджет, як фінансовий план, складається з доходів та видатків, які відображають фінансову діяльність держави. Він є важливим інструментом управління, що демонструє, як планується отримання та розподіл фінансових ресурсів, необхідних для виконання державних функцій та забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

В сучасній науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «видатки бюджету» чи то «бюджетні видатки» (Табл 1.1). Переважно розглядається визначення з економічної та правової точки зору. Це забезпечує комплексне розуміння їхньої сутності та ролі в фінансовій системі держави.

Як зазначає І.Я. Чугунов, видатки бюджету за економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для зростання суспільного добробуту [5].

Визначення В. М. Федосова та С. І. Юрія представляє фінансово-управлінський підхід, де видатки бюджету трактуються як фінансове поняття, пов'язане з діяльністю держави. Цей підхід, орієнтований на управління фінансовими ресурсами держави з метою виконання певних завдань і реалізації державної політики через конкретні програми[8].

Визначення, запропоноване В. Загорським, О. Вовчаком, І. Благуном і І. Чуєм, ґрунтується на нормативно-правовому підході. Це підхід, який підкреслює важливість правового регулювання процесу [9].

Таблиця 1.1 Підходи до визначення поняття «видатки бюджету»

Автор	Визначення
Клець Л.Є	Видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум [6].
Л. Василенко	Видатки бюджету - це економічні відносини, що пов'язані з розподілом та використанням централізованого фонду фінансових ресурсів держави [7].
В. М. Федосов, С. І. Юрій	Видатки бюджету — це фінансове поняття, пов'язане з діяльністю держави, суб'єктивними діями держави; кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом [8].
В. Загорський, О. Вовчак, І. Благун, І.Чуй	Законодавчо визначені норми і напрями. використання бюджетних коштів тобто положення законодавчих і нормативних актів, які регламентують напрями, обсяги і порядок використання бюджетних ресурсів [9].

Джерело: розроблено автором за даними [6,7,8,9]

Згідно з Бюджетним кодексом України видатки бюджету - кошти, спрямовані на виконання бюджетних програм, передбачених відповідним бюджетом.

Також у законодавстві існує поняття витрати бюджету. Видатки бюджету і витрати бюджету є фінансовими категоріями, які мають різне значення, тому слід розмежувати ці поняття. Витрати бюджету - видатки бюджету, надання кредитів з

бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Таким чином, витрати бюджету охоплюють не тільки видатки бюджету.

Дуже важливим є визначення функцій видатків бюджету в країні з ринковою економікою, адже широке розуміння функцій видатків бюджету дозволяє більш обґрунтовано визначити пріоритети видатків, зокрема, і державного бюджету.

В сучасній науковій літературі, переважно, визначають наступні функції видатків бюджету [10]:

- а) перерозподіл;
- б) розміщення;
- в) планування;
- г) контроль.

Сутність функції перерозподілу полягає у спробі зменшення нерівності доходів серед членів суспільства, подоланні територіальних дисбалансів та вирішенні інших важливих завдань за допомогою бюджетних видатків. Це досягається через надання трансфертів населенню, адміністративно-територіальним одиницям та міжнародним суб'єктам, що сприяє більш справедливому розподілу ресурсів і забезпеченню соціальної та економічної рівноваги.

Наступна функція видатків державного бюджету, яку виділяють науковці це розміщення. Вона має велике значення, оскільки забезпечує товари та послуги, які ринок не може надати або не здатен забезпечити в повному обсязі. До таких товарів і послуг, що фінансуються з Державного бюджету належать: безпека, оборона, дотримання правил громадського порядку, державне управління, судова влада тощо [11].

Щодо функції планування вона полягає у тому, що за допомогою бюджетних видатків створюються умови для ефективного планування діяльності органів державного управління на основі результативних індикаторів та їх виконання в рамках застосування програмно-цільового підходу до бюджетування.

Функція контролю, полягає у контролі з боку громадського суспільства органів державної влади із застосуванням аналізу та оцінювання видатків бюджету

У деяких випадках видатки бюджету можуть виконувати функцію стимулювання. Вона є дуже важливою для всіх країн світу, а особливо в Україні, адже за допомогою зміни складу, обсягу, структури видатків бюджету можна стимулювати потрібні напрямки економічної діяльності.

Відповідно до даних функцій науковцями доведено доцільність групування їх у дві групи: функції видатків бюджету в публічному управлінні та функції видатків бюджету в економічній і соціальній системах країни [10].

Видатки бюджету в Україні класифікують за багатьма ознаками. По перше за рівнями бюджетної системи можна класифікувати на видатки Державного бюджету України та видатки місцевих бюджетів. Обсяги та спрямування видатків першої групи визначаються щорічними законами про Державний бюджет України, а другої — рішеннями органами місцевого самоврядування.

Також існує поняття зведений бюджет. Відповідно до Бюджетного кодексу України, зведений бюджет — це сукупність показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави. До зведеного бюджету України входять показники державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя [4].

Згідно з статтею 10 Бюджетного кодексу України видатки бюджету класифікують наступним чином [4]:

- функціями, з використанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків);
- економічною характеристикою операцій, у процесі здійснення яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків);
- ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків);

- за бюджетними програмами (програмна класифікація видатків).

Програмна класифікація видатків використовується лише у випадках застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі різних рівнів.

Функціональна класифікація дозволяє стежити за змінами у бюджетних видатках за різними напрямками фінансування і допомагає планувати видатки на майбутнє. Вона має кілька рівнів деталізації: розділи, які показують видатки на виконання загальних функцій держави, а також підрозділи та групи, що деталізують, куди саме спрямовуються бюджетні кошти для реалізації конкретних функцій держави [12].

Функціональна класифікація видатків бюджету [4]:

1. Загальнодержавні функції;
2. Оборона;
3. Громадський порядок, безпека та судова влада;
4. Економічна діяльність;
5. Охорона навколишнього природного середовища;
6. Житлово-комунальне господарство;
7. Охорона здоров'я;
8. Духовний та фізичний розвиток;
9. Освіта;
10. Соціальний захист та соціальне забезпечення.

Щодо економічної класифікації видатків то вона визначає конкретне спрямування коштів тобто їх предметно-цільове призначення (заробітна плата, виплати пенсій чи то капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів) і розподіляє видатки бюджету на поточні та капітальні.

До поточних видатків належать [4]:

- Оплата праці і нарахування на заробітну плату;
- Використання товарів і послуг;

- Обслуговування боргових зобов'язань;
- Поточні трансферти;
- Соціальне забезпечення;
- Інші поточні видатки.

До капітальних видатків належать:

- Придбання основного капіталу;
- Капітальні трансферти.

Відомча класифікація видатків та кредитування бюджету, згідно з Бюджетним кодексом України, містить перелік головних розпорядників коштів, які відповідають за систематизацію загальнодержавних витрат [4]. Це допомагає координувати виконання державних програм, у яких залучені різні органи влади. За допомогою цієї класифікації Державна казначейська служба України веде єдиний реєстр розпорядників і одержувачів бюджетних коштів. Головні розпорядники коштів створюють мережу нижчих за рівнем розпорядників і одержувачів коштів, зважаючи на вимоги до формування реєстру та інформацію в ньому.

Програмна класифікація видатків передбачає розподіл бюджетних видатків за конкретними програмами, що являють собою перелік заходів, спрямованих на досягнення певних покладених цілей. Цей підхід допомагає оцінити ефективність і результативність діяльності органів державного управління. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку важливо чітко розуміти роль бюджету в економіці, забезпечувати прозорість для громадськості, покращувати якість надання державних послуг і раціонально використовувати бюджетні кошти.

Видатки бюджету можна класифікувати за роллю у розширеному відтворенні. За цією класифікацією їх виділяють як видатки розвитку та поточні видатки

Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інноваційної та інвестиційної діяльності, зокрема: фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансове

забезпечення структурної перебудови економіки в цілому; інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Поточні видатки – це частина видатків бюджетів, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення та соціально–культурної сфери, а також інші видатки.

Фінансування видатків бюджету може бути здійснений у наступних формах:

1. Кошторисно-бюджетне фінансування;
2. Фінансування інвестиційних проектів;
3. Державні субсидії, субвенції, дотації;
4. Бюджетні кредити;

Кошторисно-бюджетного фінансування -це основна форма за допомогою якої здійснюється бюджетні видатки. На кошторисно-бюджетному фінансуванні знаходяться такі сфери як освіта, установи охорони здоров'я, театри, державні об'єкти фізичної культури, установи оборонного сектору, прокуратура, суди, тощо.

Бюджетні організації отримують фінансування з бюджету на підставі планового документа – кошторису.

Згідно з Бюджетним кодексом України кошторис – це основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень [4]. Тобто, у ньому розраховується обсяг бюджетних асигнувань, їх розподіл за кожною статтею витрат з поквартальною розбивкою.

Обсяг бюджетного фінансування визначається на основі певних показників. Ці показники ґрунтуються на:

А) показниках, що характеризують кількісні параметри діяльності установи (оперативно-сітьові показники);

Б) нормативах витрат з розрахунку на певний кількісний показник. Оперативно-сітьові показники характеризують профільну діяльність установи (наприклад, кількість студентів) і загальні показники, що характеризують будівлю бюджетної установи (наприклад, площа, кубатура та ін.) [13].

За юридичними характеристиками норми видатків поділяються на:

- обов'язкові, які не можна змінювати під час використання. Зазвичай їх затверджують Верховна Рада України або Кабінет Міністрів України (штатний розпис, зарплатні ставки, витрати на відрядження);

- розрахункові (факультативні) – це середні витрати на одну розрахункову одиницю. Такі норми визначаються бюджетними установами за погодженням із фінансовими органами.

Наступною формою бюджетного фінансування є фінансування інвестиційний проєктів. Це форма фінансування, коли державні кошти виділяються на інвестиції або іновації у певній сфері. Це означає, що гроші витрачаються на будівництво чи модернізацію об'єктів, на конкретні проєкти або навіть на купівлю частки в бізнесі. У процесі економічних змін важливо використовувати ці інвестиції для перебудови економіки в цілому, створення сучасної матеріально-технічної бази та підтримки соціально-культурних ініціатив, а також зміцнення обороноздатності та управлінських функцій. Це допоможе зміцнити економіку і покращити життя людей, в цілому.

Третьою формою бюджетного фінансування є державні субсидії, субвенції, дотації. В загально їх можна віднести до державних трансфертів. Під державними трансфертами розуміють невідплатні і безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, які не призначені для придбання товарів чи послуг, надання кредиту або на виплату непогашеного боргу [14]. Різниця між даними поняттями полягає у їх цільовому призначенні, яке визначає необхідність повернення або

відсутність такого зобов'язання. Для прикладу, дотація надається на покриття поточних витрат і це, переважно, пов'язано з недостатньою кількістю коштів на даний відрізок часу, а субвенція надається під певний проект, відповідно, має цільове призначення.

1.2 Правове забезпечення планування та фінансування видатків Державного бюджету

В Україні існують багато нормативно – правових актів, що регламентують видатки Державного бюджету.

Відповідно до Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Також зазначається, що будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків визначаються виключно законом про Державний бюджет України. Крім того зазначається, що регулярні звіти про видатки Державного бюджету мають бути оприлюднені [15].

Бюджетний кодекс займає ключове місце у системі бюджетного законодавства України. Він визначає основні правові засади функціонування бюджетної системи, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства [4].

Розділ 2 Бюджетного кодексу України присвячений питанням Державного бюджету, а саме його доходам, видаткам, і порядку використання державних коштів [4].

Стаття 30 Бюджетного кодексу України регламентує склад видатків та кредитування державного бюджету. Вона встановлює, що видатки та кредитування включають бюджетні призначення, які закріплені в законі про Державний бюджет України для реалізації конкретних програм і заходів.

Також існує поняття «таємні видатки». Стаття 31 визначає порядок, за яким у Державному бюджеті України відображаються таємні видатки, пов'язані з державною таємницею. Ці видатки стосуються діяльності органів державної влади, що здійснюється в інтересах національної безпеки. Такі видатки включаються до бюджету без конкретизації, щоб уникнути розголошення чутливої інформації, яка може зашкодити національній безпеці [4].

Контроль за витратами, що стосуються державної таємниці, здійснюють Рахункова палата України та Міністерство фінансів України. Звіти щодо використання цих коштів проходять попередній розгляд у профільних комітетах Верховної Ради України, зокрема в бюджетному комітеті, а також комітетах, що займаються питаннями правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, національної безпеки та оборони [4].

Фінансування програм та різних заходів може проводитися як за рахунок коштів державного, так і місцевих бюджетів. Відтак, важливим є питання розподілу повноважень щодо виконання видатків між різними рівнями бюджетної системи. Тому у Главі 14 Бюджетного кодексу розмежовуються видатки між державним та місцевими бюджетами [4].

Так, до видатків, що здійснюються з Державного бюджету належать видатки на:

1. державне управління;
2. судову владу;
3. міжнародну діяльність;
4. наукову і науково-технічну діяльність;

5. національну оборону (крім заходів та робіт з мобілізаційної підготовки місцевого значення);
6. правоохоронну діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення і територій;
7. освіту;
8. охорону здоров'я;
9. соціальний захист та соціальне забезпечення;
10. культуру і мистецтво;
11. програми підтримки національних публічних аудіовізуальних медіа, державних онлайн-медіа, друкованих медіа, офіційних друкованих видань, суб'єкта у сфері парламентського мовлення, книговидання;
12. фізичну культуру і спорт;
13. державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки;
14. програми реставрації пам'яток архітектури, спорудження (створення) пам'ятників і монументів державного значення;
15. державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій та інформатики;
16. державні інвестиційні проекти;
17. інші програми, які мають виключно державне значення.

У Бюджетному кодексі, також, визначено захищенні видатки бюджету [4]. Це видатки, що повинні бути виконані у запланованому обсязі у пріоритеті порівняно з іншими видатками бюджету за бюджетний рік. Вони є інструментом захисту від невиконання важливих бюджетних видатків для стабільності публічних фінансів [16]. Крім того, у Бюджетному кодексі зазначені, які саме видатки є «захищеними». До захищених видатків, що фінансуються із загального фонду Державного бюджету України відносять видатки на оплату праці працівників бюджетних установ, нарахування на заробітну плату, придбання медикаментів, видатки на оплату

енергоносіїв, обслуговування державного боргу, підготовку кадрів закладами фахової передвищої та вищої освіти та інші важливі видатки.

У Главі 6 Бюдженого кодексу України встановлено, що першим етапом планування Державного бюджету на майбутній рік є складання Бюджетної декларації.

Бюджетна декларація – це документ середньострокового бюджетного планування, що визначає засади бюджетної політики й показники державного бюджету на середньостроковий період та є основою для складання проекту державного бюджету і прогнозів місцевих бюджетів.

Міністерство фінансів України відповідає за складання Бюджетної декларації та проекту закону про Державний бюджет України, визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, що використовуються для розроблення Бюджетної декларації та проекту Державного бюджету України.

Наразі, актуальною є Бюджетна декларація 2025-2027 років. У ній зазначаються загальні планові показники видатків Державного бюджету та основні пріоритети видатків бюджету [17].

Проект Закону про Державний бюджет України розробляється Міністерством фінансів України на відповідний рік. Приймається цей закон Верховною Радою України до 1 грудня року, що передує плановому.

У Законі про Державний бюджет України визначається сума видатків бюджету, у тому числі видатки загального фонду та видатки спеціального фонду.

Видатки загального фонду покриваються за рахунок доходів цього ж фонду, не маючи при цьому фіксованих джерел фінансування.

Спеціальний фонд фінансується за рахунок цільових надходжень, передбачених бюджетом на відповідний рік для конкретних цілей, і в межах фактичних надходжень до фонду для відповідної мети [18].

Окрім цього, в межах бюджету формується резервний фонд бюджету. Метою цього фонду є здійснення непередбачуваних видатків, що не мають постійного

характеру. Кошти з даного фонду можуть спрямовуватися на заходи з ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального та воєнного характеру та на інші непередбачувані видатки [19].

Згідно з Бюджетним кодексом Кабінет Міністрів України відповідає за загальне керівництво бюджетним плануванням, а організаційні питання, пов'язані з підготовкою та виконанням бюджетів усіх рівнів, покладаються на Міністерство фінансів України. Це міністерство займається розробкою та поданням пропозицій до проекту Державного бюджету на розгляд Кабінету Міністрів. Воно бере активну участь у дискусіях щодо бюджету та забезпечує методологічну підтримку при розгляді проекту бюджету у Верховній Раді та його затвердженні.

У своїй роботі Міністерство фінансів України здійснює перевірку та погодження бюджетних запитів. Згідно з Бюджетним кодексом бюджетний запит - документ, підготовлений головним розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції до проекту бюджету на плановий бюджетний період з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для виконання покладених на нього функцій на середньостроковий період, на підставі відповідних граничних показників видатків бюджету та надання кредитів з бюджету. На основі отриманої інформації про результати проведеного аналізу бюджетних запитів та результати погоджувальних нарад, інших вжитих заходів Міністр фінансів України приймає рішення про включення бюджетних запитів до проекту Державного бюджету України [20].

Міністерство фінансів також координує роботу Державної казначейської служби України, яка відповідає за виконання державного бюджету і обслуговування місцевих бюджетів. В умовах воєнного стану існують особливості обслуговування бюджетних коштів. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590 було затверджено порядок виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Зокрема, відповідно до п. 19

Порядку передбачено черговість здійснення платежів Державною казначейською службою України [21].

У разі виконання повноважень Казначейством в особливому режимі відкриття асигнувань із загального фонду державного бюджету здійснюється в установленому законодавством порядку. Так, в першу чергу, здійснюються платежі на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану. В другу чергу здійснюються платежі на оплату праці працівників бюджетних установ, нарахування на заробітну плату, обслуговування державного та гарантованого державою боргу, соціальне забезпечення, поточні трансферти місцевим бюджетам та інші пріоритетні напрями.

Окрім цього, Міністерство фінансів готує проекти законів, указів, постанов і розпоряджень з бюджетних питань для подання Президенту та Кабінету Міністрів. Воно також затверджує нормативні документи, що регулюють бюджетну політику, і розробляє інструкції та накази, які стосуються питань бюджету.

Міністерство фінансів контролює правильність витрачання бюджетних коштів міністерствами та відомствами, забезпечуючи дотримання бюджетної дисципліни. Окрім цього, воно перевіряє відповідність касового виконання бюджету і встановлює форми бухгалтерського обліку та звітності щодо виконання державного та місцевих бюджетів.

У процесі бюджетного планування широко застосовується програмно-цільовий метод, основною метою якого є встановлення прямого зв'язку між обсягами виділених бюджетних коштів та досягнутими результатами їх використання. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність управління бюджетними ресурсами, забезпечуючи їх спрямування на реалізацію пріоритетних завдань та досягнення конкретних показників ефективності.

Впровадження програмно-цільового бюджетування ознаменувало новий етап розвитку системи бюджетного планування. Цей підхід спричинив суттєві організаційні зміни у процесі планування видатків, орієнтуючи його на досягнення

конкретних результатів. Такий підхід забезпечив більшу прозорість у розподілі бюджетних коштів, підвищив ефективність їх використання та створив умови для більш чіткого визначення пріоритетів державної політики.

Згідно з Бюджетним кодексом України програмно - цільовий метод у бюджетному процесі - метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [4].

Програмно-цільовий метод фінансування активно використовується та показує хороші результати як в розвинутих країнах так і в країнах, що розвиваються. Цей метод активно використовується у країнах Євросоюзу, таких як: Німеччина, Франція, Австрія, Польща, Нідерланди та інші. Даний методу бюджетування дозволяє більш раціонально розподіляти кошти за пріоритетними напрямками.

З метою впровадження цих змін, 14 вересня 2002 року в Україні була затверджена Концепція застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі. Основною метою даних змін було встановлення прямого зв'язку між виділенням бюджетних коштів і досягнутими результатами. Оцінка ефективності бюджетних програм базується на показниках результативності, таких як витрати, продуктивність, ефективність та якість. Планування видатків за цим методом передбачає ретельний аналіз та відбір програм під час стратегічного планування. Цю роботу виконує головний розпорядник коштів, коли формує бюджетний запит і обґрунтовує програми для майбутнього бюджетного року [12].

Відповідно до концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі елементами програмно-цільового методу є:

1. Формування бюджету в розрізі бюджетних програм;

Бюджетна програма — систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення загальної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

2. Відповідальні виконавці бюджетних програм;
3. Прив'язка коду бюджетної програми до коду функціональної класифікації видатків бюджету;
4. Складові елементи бюджетної програми;
5. Застосування середньострокового бюджетного планування;
6. Паспорт бюджетної програми.

1.3 Критичний огляд наукових публікацій щодо бюджетних видатків

Вітчизняні та іноземні науковці завжди приділяли увагу пріоритизації видатків державного бюджету в умовах обмеженості ресурсів. Це питання є максимально актуальним в Україні, коли в умовах війни потрібно швидко приймати рішення про пріоритетні напрямки видатків державного бюджету, адже з одного боку потрібно забезпечити обороноздатність країни, а з іншого не забувати про інші видатки, які дозволяють державі виконувати свої функції.

Зокрема, однією з ґрунтовних праць можна вважати монографію Ю. Д. Радіонова «Формування видатків бюджету» [22].

В монографії було обґрунтовано теоритичні, методологічні та правові основи формування видатків бюджету, зокрема і державного бюджету. Також, було визначено інституційні засади формування видатків бюджету [22].

Особливе місце автор приділяє програмно-цільовому методу видатків державного бюджету, як одному із надійних інструментів покращення соціально-економічного стану в країні. Розкривається історичний аспект та передумови виникнення програмно-цільового методу в Україні. Автор проводить дослідження

ефективності використання програмно-цільового методу в Україні в результаті яких визначенні основні недоліки даного методу:

- неузгодженість значної кількості бюджетних програм;
- нечіткість визначення мети, завдань, що зумовлює нереалістичність та недовіра їх реалізації;
- інертність бюджетних програм у вирішенні актуальних соціально-економічних проблем;
- низька мотиваційна складова і незацікавленість головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних виконавців у ефективності та результативності виконання бюджетних програм;
- відсутність системи ефективного контролю та оцінки виконання бюджетних програм;
- недостатність засобів впливу на порушників бюджетного законодавства.

Також у даній монографії був проведений аналіз використання бюджетних видатків. Після проведення аналізу, автор доходить висновку, що необхідно створювати потужні бар'єри для запобігання бюджетним порушенням, неефективному, нецільовому використанню бюджетних коштів. Оскільки ця тенденція негативно впливає на реалізацію внутрішньої політики держави, суттєво гальмує соціально-економічний розвиток та не сприяє підвищенню життєвого рівня громадян.

Автор також розкриває міжнародний досвід формування видатків бюджету, ефективне використання бюджетних коштів, обґрунтування тих чи інших методів, що країни використовують у процесі формування видатків бюджету. Однак, автор не завжди обґрунтовує доцільність чи то недоцільність імплементації міжнародного досвіду в Україні.

Пріоритизацію видатків з державного бюджету частково розглядають у статті «Особливості Державного бюджету України в умовах економічної стабільності» Славкова А.А., Гладченко Л. П. та Вдовіна І.О. [23].

Зокрема, автори проводять аналіз профілю видатків Державного бюджету України за їх пріоритетністю у 2019 та 2023 році. Аналіз показав, що пріоритети видатків значно змінилися. У 2019 році пріоритетними напрямками були міжбюджетні трансферти та видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, тоді як, у 2023 році пріоритетними напрямками були оборона, громадський порядок та безпека. Одним із основних недоліків є те, що видатки Державного бюджету спрямовані на вирішення короткострокових питань, тоді як, довгострокові рішення відкладені на майбутнє.

Для покращення ситуації автори наголошують на важливості оптимізації видатків Державного бюджету, особливо в умовах обмеженості ресурсів, а також на поступовому збільшенню видатків у відновлення економіки та інфраструктури і підтримці інновацій [23].

У статті Чальцева О. М., Прямухіна Н. В., Талаш В. Ю., «Специфіка соціальних видатків під час війни в Україні» розглядають особливості соціальних видатків та проблеми, що пов'язані саме з цим видом видатків державного бюджету [24].

Автори у даній статті аналізують соціальні видатки державного бюджету України з 2018 до 2023 року. Після проведення аналізу автори наголошують на недостатності фінансування соціальної сфери, передусім, це пов'язано з тим, що у разі зростає кількість людей, які потребують підтримки від держави. Зокрема, йдеться про внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що потребують додаткового державного фінансування, особи, що потребують захисту у випадку непрацездатності, особи, що потребують допомоги з житловими питаннями тощо.

Для вирішення цієї комплексної проблеми необхідно врахувати багато факторів. Зокрема, автори наголошують на важливості розширення програм грошової

та гуманітарної допомоги від міжнародних донорів, таких як ООН, USAID та інших партнерів України. Важливо провести ґрунтовний аналіз потреб країни в фінансовій та гуманітарній допомозі на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу, що дозволить сформулювати конкретні запити. Також необхідно посилити координацію і обмін інформацією між різними організаціями та державними структурами для більш ефективного розподілу ресурсів [24].

Питання соціальних видатків у своїй статті «Соціальний бюджет України: основні тенденції останніх років та реалії під час війни» порушують Сивульська Н. М. та Славкова А. А. [25]. У цій статті підкреслюється важливість забезпечення належного функціонування соціальної сфери та підтримки населення, особливо найбільш вразливих його верств, що є одним із головних пріоритетів бюджетних видатків.

Особливу роль автори відають поняттям «соціальна держава» та «соціальний бюджет». Визначають їхню сутність, різні підходи до визначення, моделі та обґрунтовують їхню важливість та необхідність.

Основну увагу автори статті приділяють аналізу соціальних видатків та основні тенденції, що склалися у період з 2014 до 2023 року у цій сфері. Після проведення аналізу автори дійшли висновку, що рівень соціальних видатків характеризувався коливанням протягом досліджуваного періоду. З початком повномасштабної війни відбулося суттєве зменшення частки видатків, що спрямовуються на соціальну сферу. У першу чергу це відбулося через зміну пріоритетів видатків бюджету. Також прогнозується збереження цього тренду і в наступних роках.

Основною проблемою автори вважають те, що незважаючи на постійне збільшення соціальних видатків бюджету ці видатки не відповідають рівню життя населення і рівню соціального благополуччя. Виділяється проблема недостатньої ефективності використання фінансових ресурсів у соціальній сфері.

Для вирішення даних проблем автори статті пропонують вдосконалення публічного управління бюджетним фінансуванням сфери соціального захисту, в першу чергу, посилення відповідальності територіальних органів влади за використання виділених коштів і здійснення контролю за цим процесом. Це планується досягти шляхом децентралізації бюджетних коштів [25].

Шпак І. В у своїй статті «Сутність та особливості правового регулювання видатків бюджету на сектор національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану» розглядає правові аспекти та зміни, що відбулися у законодавстві в умовах воєнного стану [26].

В даній статті автор зазначає, що попри наявні законодавчі зміни, які позитивно вплинули на фінансове забезпечення сектору національної безпеки і оборони, мають місце прояви корупційних відносин під час проведення закупівель, у тому числі в оборонній сфері, найбільша шкода від яких полягає в тому, що вони ламають усі існуючі законні порядки вирішення будь-яких ситуацій та встановлюють нові схеми поведінки, створюючи при цьому хибну, «схематозну», віртуальну реальність, яка існує поза правовим полем. В даній статті наводяться «гучні» справи про закупівлю різних товарів для Збройних Сил України та інших збройних формувань. Також автор зазначає, що ця проблема негативно впливає на Євроінтеграційні перспективи держави та на допомогу Україні з боку міжнародних партнерів.

Для вирішення цієї проблем автор наголошує на важливості збільшення видатків на сектор національної безпеки і оборони та визначення оптимальної їх структури, відповідно до державних пріоритетів у сфері національної безпеки. Також автор статті наголошує на важливості ефективного контролю видатків державного бюджету саме у сфері національної безпеки та оборони шляхом створення відповідного підрозділу. [26].

Автор статті не пропонує конкретних управлінських рішень для вирішення даних проблем, а лише виділяє основні напрями за якими потрібно рухатися для покращення ситуації.

Варто врахувати, що видатки на оборону можуть різко змінювати в залежності від ситуації. Вони можуть значно зрости через дефіцит певних видів озброєнь або різко зменшитися у разі закінчення військових дій в Україні. Тому важливо мати короткостковий, середньостроковий та довгостроковий план видатків на оборонний сектор, що фінансуються з державного бюджету.

В іншому розрізі розглядають проблеми та недоліки розвитку видатків Державного бюджету України у своїй статті Лютий І., Рожко О. та Лютий С. «Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни» [27].

Проаналізувавши структуру і динаміку Державного бюджету України з 2013 до 2022 року основною проблемою автори визначили непослідовність і суперечність фінансової і бюджетної політики України. Головним прикладом цього приводиться те, що недооцінка ризиків та викликів пов'язаних з російською агресією у 2014 році проявилася у недостатньому фінансуванні оборонного сектору країни, що, відповідно, мало значний вплив на ситуацію у перші місяці повномасштабного вторгнення. Тобто, лобіювання окремих проектів, що фінансується державним бюджетом України не відповідають пріоритетам політики соціально-економічного розвитку.

Для вирішення даних проблем автори сходяться на думці, що оптимізація видатків державного бюджету має визначитися пріоритетами загальнодержавного значення. В умовах війни передусім потрібно забезпечити потреби сил оборони. Також, важливим аспектом, що визначається у цій статті є підтримка саме вітчизняних оборонних підприємств, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в країні.

Також, у даній статті наголошується на важливості оцінки можливих додаткових витрат з державного бюджету, таких як: витрати у разі післявоєного відновлення України чи то витрати у разі виникнення техногенних катастроф [27].

Після аналізу відповідних публікацій, можна визначити, що основна проблема, яка висвітлюється багатьма науковцями є недостатньо обґрунтоване визначення пріоритетів видатків державного бюджету та корупційні ризики, що пов'язанні з видатками державного бюджету. Очевидно, що наразі головним пріоритетом видатків державного бюджету Україну є видатки на оборону країни. Але, в свою чергу дуже важливо підтримувати саме вітчизняних інноваційних виробників. Адже це дасть змогу збільшити кількість робочих місць саме в нашій країні та, відповідно, збільшити податкову базу. Також, потрібно приймати важливі заходи для мінімізації корупційної складової. Адже це негативно впливає не тільки на економічне становище держави, але і на морально-вольовий дух населення.

Що стосується інших вагомих видатків, наприклад соціальні видатки, потрібно залучати максимальну можливу міжнародну допомогу. До того ж варто розвивати цифровізацію соціальної допомоги, тобто запровадити електронні сервіси надання та обліку допомоги для того, щоб зменшити бюрократію.

Проте, необхідно провести додаткові дослідження, які дозволять більш обґрунтовано визначити пріоритети видатків і запропонувати механізми вдосконалення розподілу видатків. По-перше, такі дослідження мають бути спрямовані на аналіз ефективності поточних видатків.

Дослідження мають також охоплювати корупційні ризики, що пов'язані з видатками державного бюджету. Визначення ефективних механізмів контролю, а також створення прозорих процедур використання бюджетних коштів дозволить знизити негативний вплив корупції на економічне та соціальне становище України.

Також, слід здійснити оцінку ефективності бюджетних програм. Це дослідження повинно аналізувати, наскільки кожна програма досягає запланованих результатів і який її вплив на економічну та соціальну сфери. Такий аналіз допоможе

виявити ефективні програми, які варто посилити, та програми з низькою результативністю, що потребують реорганізації або скорочення.

Загалом, проведення цих досліджень створить основу для більш обґрунтованого визначення пріоритетів бюджетних видатків, що сприятиме підвищенню їхньої ефективності та адресності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Загальна структура і тенденції видатків Державного бюджету

Фінансові ресурси, що надходять до Державного бюджету України, розподіляються на різні сфери для забезпечення економічного розвитку, соціального захисту населення, забезпечення державної безпеки та інших цілей. Структура бюджетних видатків відображає пріоритети державної політики та є важливим індикатором економічного становища країни. Аналіз загальної структури та динаміки видатків з Державного бюджету дає можливість визначити, на які сфери спрямовуються фінансові ресурси, а також оцінити ефективність державного управління цими ресурсами. Вивчення цих тенденцій дозволяє оцінити, як держава реагує на зовнішні та внутрішні виклики, а також передбачити можливі зміни.

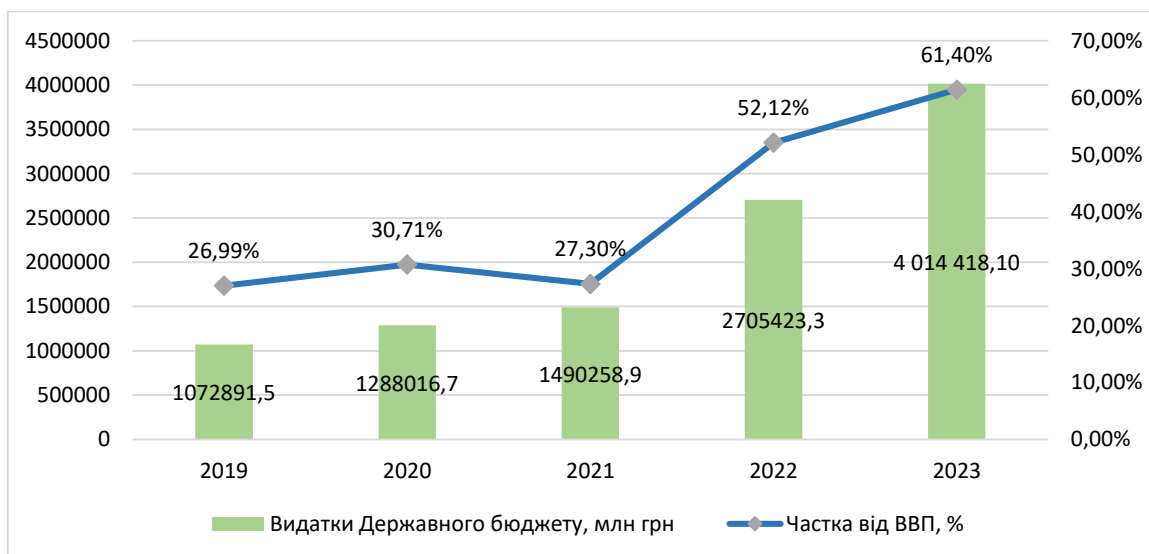

Рисунок 2.1 Видатки Державного бюджету України у 2019-2024 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [28,29]

Проаналізувавши обсяг видатків з Державного бюджету можемо зробити висновок, що видатки мають загальну тенденцію до зростання. У 2019–2021 роках обсяги бюджетних видатків зростали поступово. Однак у 2022 році відбулося різке збільшення видатків до 2 705 423,3 млн грн, що майже вдвічі перевищує показник попереднього року. У 2023 році ця тенденція продовжилася, видатки зросли на 48,4%. Таке різке збільшення пов'язане, в основному, з економічними викликами, спричиненими війною.

Уточнений річний план видатків Державного бюджету на 2024 рік менше ніж видатки на 2024 рік. Це зниження пов'язане з необхідністю оптимізації бюджетних ресурсів в умовах триваючої війни та економічних обмежень. Тож держава намагається ефективніше розподіляти кошти.

До повномаштабного вторгнення частка видатків Державного бюджету у ВВП мала досить стабільний показник, коливаючись у межах від 26,99% у 2019 році до 30,71% у 2020 році і 27,30% у 2021 році. З проаналізованих даних видно, що частка видатків Державного бюджету у відсотках від ВВП суттєво зросла у 2022 році, досягнувши 52,12%. Це зростання пов'язане зі значним збільшенням бюджетних видатків, які вирости до 2,7 трлн грн, а також із зменшенням самого ВВП через економічні наслідки військових дій та кризових явищ. Частка видатків від ВВП зросла у 2023 році досягнувши пікових 61,4%.

Протягом досліджуваного періоду різні статті видатків демонструють різні тенденції, обумовлені змінами в пріоритетах державної політики та різними факторами, такими як пандемія COVID-19, впровадження нових реформ та війна. Відтак, видатки можна поділити на три групи: видатки, що зростають, видатки, які зменшуються та видатки, що залишаються відносно стабільними протягом досліджуваного періоду. Зокрема, видатки на оборону, безпеку та соціальний захист та соціальне забезпечення зросли найбільше, особливо після початку війни, що пояснюється необхідністю посилення національної оборони та підтримки населення в складних умовах. У той же час деякі статті, як-от видатки на міжбюджетні

трансфери, освіту та економічну діяльність, зазнали скорочення. Видатки на загальнодержавні функції залишаються відносно стабільними протягом 2019–2024 років. Незважаючи на коливання, їхній рівень не зазнав значних змін, хоча їх частка в загальному бюджеті зменшилася. Видатки на охорону навколишнього середовища залишаються на відносно низькому рівні.

Таблиця 2.1 Видатки Державного бюджету (функціональна класифікація) за період 2019-2024 рр. млн грн

Видатки бюджету	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024(01.10)
Загальнодержавні функції	168 206,5	163 849,4	206 643,1	201 999,1	296 139,1	260 472,0
Оборона	106 627,7	120 374,1	127 527,3	1 142 872,4	2 097 620,5	1 499 991,6
Громадський порядок, безпека, судова влада	140 151,2	157 672,5	174 409,6	443 323,2	574 614,6	444 988,8
Економічна діяльність	72 365,1	168 889,0	180 989,9	95 368,4	134 307,6	95 083,8
Охорона навколишнього середовища	6 316,2	6 636,8	8 200,2	4 714,1	5 202,5	6 107,0
Житлово-комунальне господарство	108,0	88,5	164,1	528,6	8 369,4	5 264,5
Охорона здоров'я	38 561,6	124 925,3	170 505,2	184 267,8	179 258,2	139 434,1
Духовний та фізичний розвиток	9 967,0	9 826,4	15 970,3	11 051,3	11 817,7	10 165,9
Освіта	51 657,6	52 857,3	63 837,1	58 508,1	60 452,2	47 274,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218 628,6	322 720,3	339 278,9	425 987,0	469 251,2	329 169,2
Міжбюджетні трансфери	260 302,0	160 177,1	202 733,3	136 803,3	177 385,2	139 754,5

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Аналізуючи таблицю 2.2, можна помітити значні зміни у структурі видатків Державного бюджету України за період 2019–2024 років. Найбільш помітною тенденцією є суттєве збільшення частки видатків на оборону. На тлі цього спостерігається зменшення частки видатків на економічну діяльність. З пікових 13,11% у 2020 році вона поступово знизилася до 3,13% у 2024 році. Інші сфери, як-от охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, також демонструють певне зниження

частки у загальному обсязі видатків, особливо після 2021 року. Це, передусім, вказує на те, що в умовах війни довгострокові інвестиції у розвиток поступилися місцем нагальним оборонним і безпековим потребам.

Зміни частки видатків передусім пов'язані з пріоритизацією окремих напрямів у відповідь на зовнішні виклики, а також зі значним підвищенням загального рівня видатків бюджету.

Таблиця 2.2 Видатки Державного бюджету (функціональна класифікація) як частка у загальному обсязі видатків, %

Видаки бюджету	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024(01.10).
Загальнодержавні функції	15,68	12,72	13,87	7,47	7,38	9,22
Оборона	9,94	9,35	8,56	42,24	52,25	49,74
Громадський порядок, безпека, судова влада	13,06	12,24	11,70	16,39	14,31	14,88
Економічна діяльність	6,74	13,11	12,14	3,53	3,35	3,13
Охорона навколишнього середовища	0,59	0,52	0,55	0,17	0,13	0,20
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,01	0,01	0,02	0,21	0,20
Охорона здоров'я	3,59	9,70	11,44	6,81	4,47	4,71
Духовний та фізичний розвиток	0,93	0,76	1,07	0,41	0,29	0,34
Освіта	4,81	4,10	4,28	2,16	1,51	1,52
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,38	25,06	22,77	15,75	11,69	11,31
Міжбюджетні трансфери	24,26	12,44	13,60	5,06	4,42	4,73

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Значну частку у видатках бюджету займають загальнодержавні функції. Абсолютну більшість цих видатків складають видатки обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами. Так, питома вага цих видатків у Державному бюджеті України у 2022 році склала 5,84%, а у 2023 році 6,17%, а серед

видатків на загальнодержавні функції становили 83,61% у 2023 році. Це свідчить про зростання державного боргу України та, відповідно, необхідність збільшувати видатки за цим напрямком.

Таблиця 2.3 Пріоритети видатків Державного бюджету у 2019 та 2023 роках

Рік	2019		2023	
пріоритет	Видатки бюджету	Частка від загального обсягу видатків, %	Видатки бюджету	Частка від загального обсягу видатків, %
1	Міжбюджетні трансферти	24.26	Оборона	52.25
2	Соціальний захист та соціальне забезпечення	20.38	Громадський порядок, безпека, судова влада	14.31
3	Загальнодержавні функції	15.68	Соціальний захист та соціальне забезпечення	11.69
4	Громадський порядок, безпека, судова влада	13.06	Загальнодержавні функції	7.38
5	Оборона	9.94	Охорона здоров'я	4.47
6	Економічна діяльність	6.74	Міжбюджетні трансферти	4.42
7	Освіта	4.81	Економічна діяльність	3.35
8	Охорона здоров'я	3.59	Освіта	1.51
9	Духовний та фізичний розвиток	0.93	Духовний та фізичний розвиток	0.29
10	Охорона навколишнього середовища	0.59	Житлово-комунальне господарство	0.21
11	Житлово-комунальне господарство	0.01	Охорона навколишнього середовища	0.13

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Порівняння бюджетних видатків 2019 і 2023 років демонструє кардинальну зміну пріоритетів державної політики через обставини, що вплинули на країну. У 2019 році бюджет формувався в умовах стабільності, структура видатків була збалансованою, з акцентом на міжбюджетні трансферти, соціальний захист і загальнодержавні функції. Видатки на оборону залишалися на рівні, що відповідав низькоінтенсивному конфлікту на Донбасі.

Натомість у 2023 році бюджет відображає реалії повномасштабної війни, де домінують видатки на оборону та безпеку. У 2023 році структура кардинально змінилася через необхідність фінансування оборони, яка отримала понад половину

бюджетних коштів. На другому місці опинилися видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу, що відображає потребу в підтримці правопорядку та правосуддя в умовах війни.

Зміщення пріоритетів свідчить про спробу адаптації бюджетної політики до екстремальних умов, зокрема переорієнтацію ресурсів на першочергові завдання виживання держави.

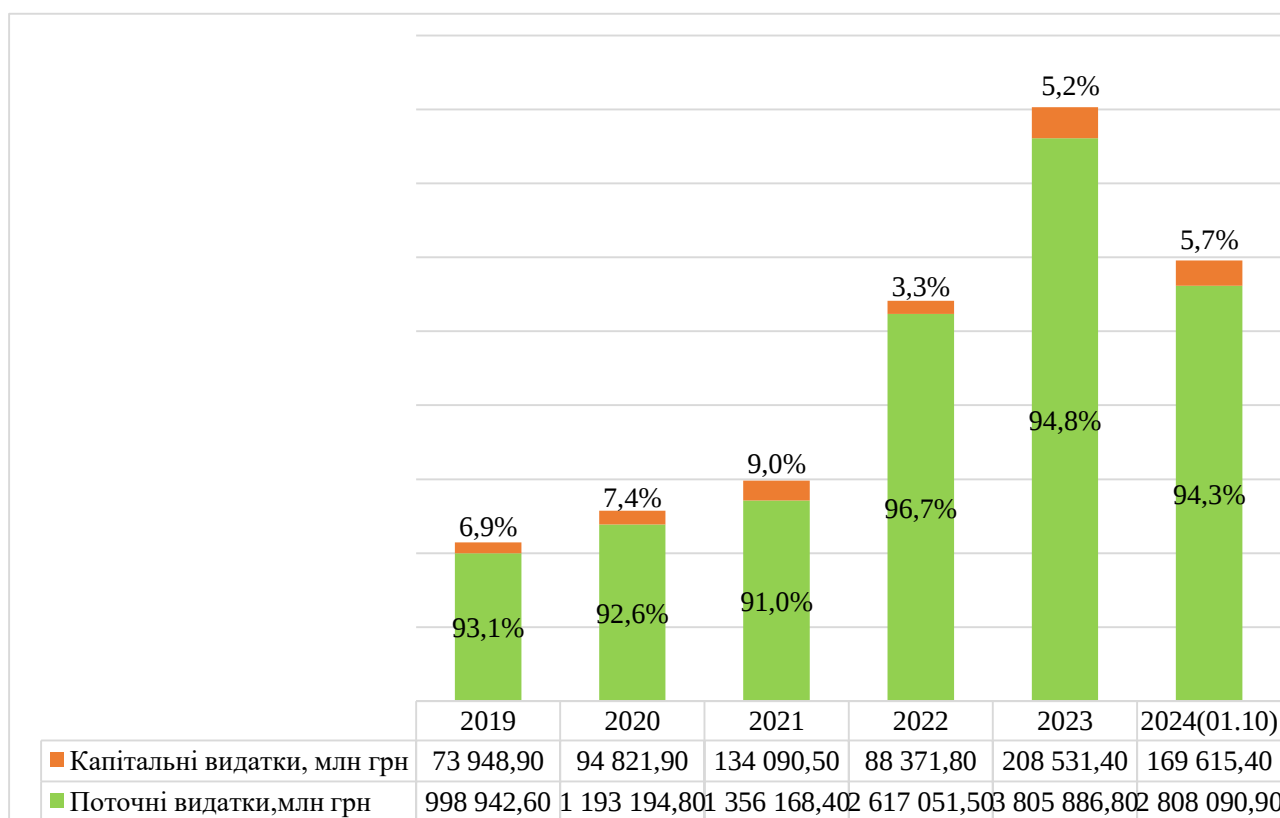

Рисунок 2.2 Видатки Державного бюджету України (за економічною класифікацією) у період 2019-2024рр.

Джерело: розроблено автором за даними [28]

Відповідно до Рисунку 2.2 бачимо, що за економічною класифікацією найбільшу частку займають поточні видатки Державного бюджету. Аналізуючи поточні видатки, можна виділити кілька категорій, що займають найбільшу частку у структурі державних видатків. По – перше, це використання товарів та послуг у 2023 році стала найбільшою серед поточних видатків, досягнувши 1 549,9 млрд грн. Це

зростання пов'язане з високими потребами в забезпеченні оборони, зокрема у матеріально-технічних засобах, обладнанні, що використовуються у війні тощо. По – друге, оплата праці та нарахування на заробітну плату, також, займає значну частку серед поточних видатків, зростаючи з 210,1 млрд грн у 2019 році до 1 235,1 млрд грн у 2023 році. По – третє, видатки на соціальне забезпечення постійно зростають і займають значну частку поточних видатків. У 2023 році ця категорія склала 534,1 млрд грн.

Щодо капітальних видатків, їх загальний обсяг має тенденцію до зростання, хоча спостерігався незначний спад у 2022 році. У 2023 році капітальні видатки значно зросли у зв'язку з ліквідацією наслідків збройної агресії та відновленням зруйнованої інфраструктури.

Таблиця 2.4 Виконання плану видатків Державного бюджету України у період 2019-2023 рр.

Рік	Показник			
	Початковий річний план, млн грн	Уточнений річний план, млн грн	Виконано за період, млн грн	Виконано до уточненого плану, %
2019	1 093 021,71	1 129 163,07	1 072 891,50	95.01
2020	1 313 181,98	1 355 276,91	1 288 016,70	95.03
2021	1 444 342,05	1 544 156,11	1 490 258,90	96.50
2022	3 037 013,11	3 264 977,02	2 705 423,30	82.86
2023	3 392 956,97	4 289 931 78	4 014 418,10	93.57

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Проаналізувавши виконання плану видатків бюджету за 2019-2023 рр. можна зробити наступні висновки:

- уточнений річний план видатків щороку перевищує початковий. Це свідчить про те, що протягом бюджетного року виникає потреба у додаткових коштах на виконання запланованих програм;
- незважаючи на постійне зростання уточненого плану, відсоток виконання до уточненого плану залишається приблизно на одному рівні близько 95% протягом більшості досліджуваних років;

- у 2022 році план виконання видаткової частини бюджету значно зменшився. Це передусім пов'язано з негативними економічними наслідками спричиненими початком інтенсивних бойових дій;
- значна кількість програм недофінансовуються, а деякі програми взагалі не отримують жодного фінансування.

Рисунок 2.3 Прогнозування видатків Державного бюджету України

Джерело: розроблено автором за даними [28]

На основі прогнозування показників видатків бюджету, можемо зробити висновок, що враховуючи сучасну тенденцію збільшення видаткової частини, видатки Державного бюджету будуть неухильно збільшуватися. Причому очікується значне зростання видатків.

В такому випадку, варто порівняти ці прогнозовані показники з плановими показниками видатків держбюджету у актуальній Бюджетній декларації 2025-2027 рр.

Після порівняння прогнозованих показників та планових показників Бюджетної декларації спостерігаємо те, що прогнозовані показники значно оптимістичніші. Планові показники вирізняються стабільністю протягом наступних трьох років.

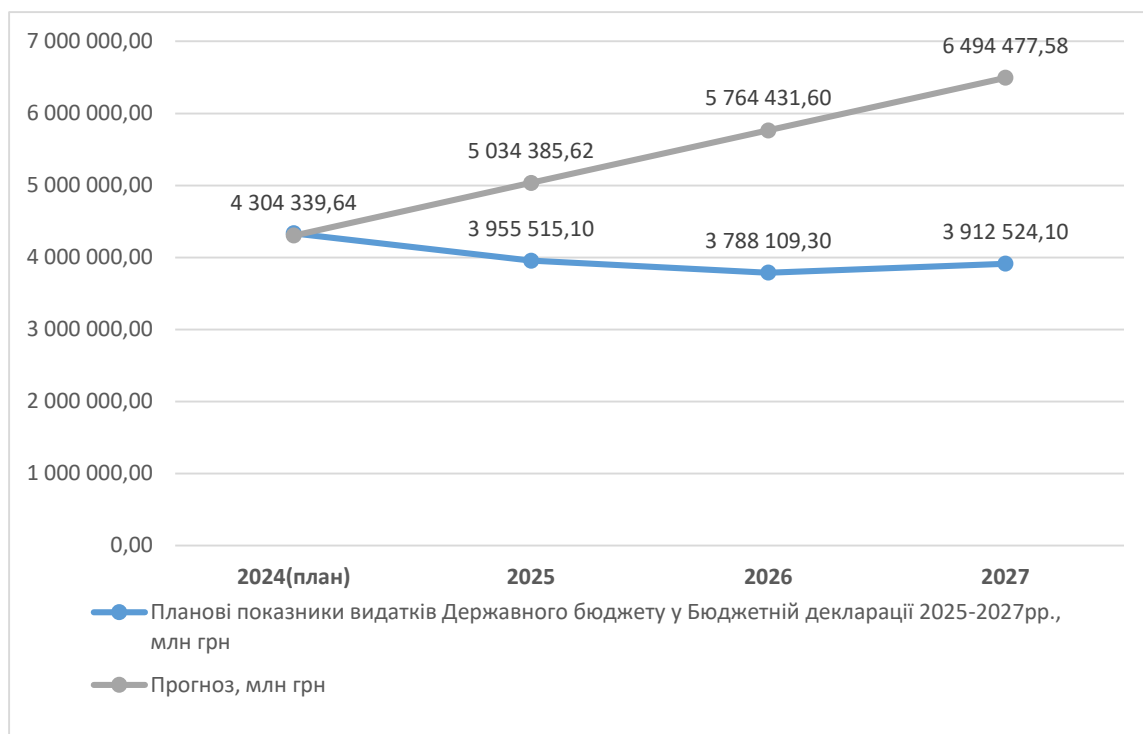

Рисунок 2.4 Прогнозні та планові показники витраток Державного бюджету України у 2025-2027рр.

Джерело: розроблено автором за даними [17,28]

В умови війни значно ускладнюють процес прогнозування державних витраток, адже на них впливає широкий спектр факторів, які часто є непередбачуваними. До основних факторів, що ускладнюють прогнозування витраток державного бюджету в умовах війни, належать невизначеність щодо періоду закінчення війни та обсяг міжнародної фінансової допомоги. Період завершення війни є дуже важливим, оскільки він визначатиме не лише економічні наслідки, але й масштаби витраток на оборону та безпеку, на відновлення зруйнованої інфраструктури та реабілітацію. Водночас міжнародна фінансова допомога може

значно змінювати структуру і обсяг видатків Державного бюджету України, адже вона може забезпечити необхідні ресурси для покриття дефіциту бюджету.

2.2 Пріоритетні видатки Державного бюджету України в умовах війни

Після початку повномасштабного вторгнення пріоритети видатків Державного бюджету значно змінилися. Найбільшу частку видатків займають видатки на оборону, безпеку та соціальний захист. Тож варто провести аналіз цих видатків та визначити динаміку і основні тенденції.

Таблиця 2.5 Видатки Державного бюджету України на оборону у 2019-2024рр.

Показник	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (01.10)
Видатки на оборону, млн грн	106 627,7	120 374,1	127 527,3	1 142 872,4	2 097 620,5	1 301 878,4
Частка від загального обсягу видатків Державного бюджету, %	9.94	9.35	8.56	42.24	52.25	50.37
Частка від ВВП, %	2,68	2,87	2,34	22,02	32,08	-

Джерело: розроблено автором за даними [28,29]

Статистичні дані свідчать про суттєве збільшення витрат на оборону України, особливо у 2022–2023 роках. Якщо у 2019–2021 роках видатки зростали поступово – від 106,6 млрд грн у 2019 році до 127,5 млрд грн у 2021 році, то у 2022 році вони різко збільшилися до 1,14 трлн грн, а в 2023 році склали 2,1 трлн грн.

Питома вага оборонних витрат у Державному бюджеті також зазнала суттєвих змін. Якщо до 2022 року вона трималася на рівні 8,5–9,9%, то з початком війни у 2022 році зросла до 42,24%, а в 2023 році досягла 52,25%. Відносно ВВП витрати на оборону до 2022 року становили близько 2,3–2,9%, але у 2022 році цей показник зріс

до 22,02%, а у 2023 році – до 32,08%. Такі цифри підкреслюють виняткову важливість оборонної сфери у сьогоднішніх умовах.

У контексті прагнення України до вступу у НАТО можна розглянути видатки, що спрямовуються на оборону у цих країнах.

Таблиця 2.6 Частка видатків на оборону у % від ВВП у країнах НАТО (2019-2023рр.)

Країна	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
США	3,47	3,58	3,53	3,31	3,24
Франція	1,81	2,00	1,91	1,88	1,90
Німеччина	1,35	1,51	1,45	1,51	1,66
Польща	1,99	2,23	2,22	2,23	3,92
Румунія	1,84	2,01	1,85	1,72	1,60
Серед всіх країн НАТО	2,52	2,69	2,63	2,51	2,54

Джерело: розроблено автором за даними [31]

Проаналізувавши дані з таблиці 2.6 можемо зробити висновок, що частка видатків у досліджуваних країнах на оборону складає від 1,35% до 3,53% протягом 2019-2024рр. Серед всіх країн цей показник становить близько 2,5%, що можна прирівняти до показників України, але до широкомаштабного вторгнення.

Дані свідчать про те, що абсолютну більшість видатків на оборону складають видатки на військову оборону. Ці кошти необхідні для того, щоб забезпечити Збройні Сили України всім необхідним. Видатки на цивільну оборону також має тенденцію до зростання, хоча й залишаються незначними. Видатки на цивільну оборону спрямовуються на захист мирного населення та критично важливої інфраструктури від рівного виду загроз, таких як збройні конфлікти, природні катаклізми чи техногенні аварії тощо.

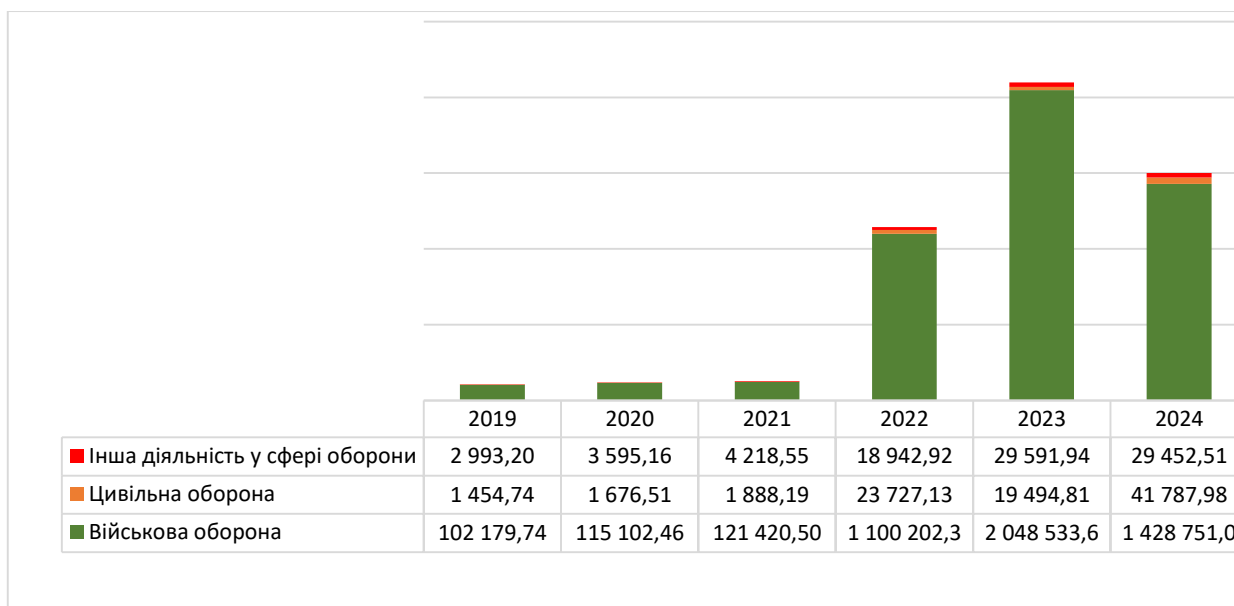

Рисунок 2.5 Видатки на оборону з Державного бюджету у період 2019-2024 р.р. (функціональна класифікація)

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Видатки бюджету на іншу діяльність у сфері оборони, також, зросли після початку широкомаштабної війни, але їх частка все ще залишається незначною.

Міністерство оборони України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період [32]. Тому важливим є аналіз видатків Державного бюджету на Міністерство оборони України. До них належать видатки на апарат Міністерства оборони України та на адміністрацію Державної спеціальної служби транспорту України. Видатки на апарат у 2023 році склали 2 048,9 млрд грн, а видатки на спеціальну службу транспорту 17,6 млрд грн.

Проаналізувавши таблицю 2.7 можна зробити висновок, що найбільше коштів спрямовується на забезпечення діяльності ЗСУ. Враховуючи те, що за економічною класифікацією видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату у 2023 році склали 1 235,13 млрд грн можемо дійти висновку, що значна кількість цих коштів було спрямовано на оплату праці військовослужбовців.

Наступним за обсягом видатків є закупівля, модернізація та ремонт озброєння на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Таблиця 2.7 Видатки Державного бюджету України на апарат Міністерства оборони у 2023 році (програмна класифікація)

Стаття видатків	Видатки, млн грн	Частка від загального обсягу видатків, %
Керівництво та військове управління у сфері оборони	614,68	0,03
Забезпечення діяльності Збройних Сил України, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів військової служби та членів їхніх сімей, ветеранів війни	1 213 899,17	59,25
Розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання	833 445,28	40,68
Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України	255,81	0,01
Утилізація боєприпасів, рідинних компонентів ракетного палива, озброєння, військової техніки та іншого військового майна, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів Збройних Сил України	73,42	0,004
Формування статутного капіталу Державного підприємства Міністерства оборони України "Агенція закупівель у сфері оборони"	27,00	0,001
Здійснення заходів, пов'язаних із зміцненням обороноздатності держави	547,55	0,03

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Створення Агентства закупівель свідчить про прагнення до ефективного використання бюджетних коштів та прозорості у сфері оборонних закупівель.

Протягом останніх років важливим напрямом видатків державного бюджету України залишаються видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення. Зокрема у 2019 році вони становили 20,38% а у 2023 році 11,69% від загального обсягу видатків Державного бюджету. Ця категорія охоплює значну частину державних витрат і включає фінансування пенсійного забезпечення, соціальних виплат, допомоги малозабезпеченим верствам населення, субсидій на оплату житлово-

комунальних послуг та інші заходи, спрямовані на підтримку громадян у складних життєвих обставинах.

Таблиця 2.8 Видатки Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, млн. грн.

Показник	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024(01.10)
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2 740,90	2 555,25	5 401,46	2 219,19	3 629,06	3 202,51
Соціальний захист пенсіонерів	182 270,14	202 280,39	201 161,81	232 935,34	273 667,11	204 493,23
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1 444,71	1 607,79	1 676,81	1 492,27	2 078,00	2 143,23
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	136,65	78,61	134,91	101,25	24 351,75	17 588,20
Соціальний захист безробітних	-	6 646,26	1 804,30	-	-	-
Допомога у вирішенні житлового питання	25 548,30	38 614,28	50 221,72	35 016,47	13 642,14	34 570,55
Соціальний захист інших категорій населення	6 221,41	70 709,81	78 405,24	152 528,88	151 672,07	66 974,33
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	30,53	27,99	52,76	27,72	8,48	8,09
Інша діяльність у сфері соціального захисту	235,93	199,88	419,84	1 665,80	202,57	189,06

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Аналізуючи структуру видатків Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення можемо визначити наступні тенденції:

- різке збільшення видатків у кризових роках. У 2022–2023 роках витрати на соціальний захист значно зросли через військові дії, пандемію та економічну нестабільність;

- найбільшу частку видатків незмінно займає соціальний захист пенсіонерів. Видатки зросли з 182 270,14 млн грн у 2019 році до пікових 273 667,11 млн грн у 2023 році.

- значне коливання видатків на допомогу у вирішенні житлового питання;
- відсутність стабільного фінансування досліджень у соціальній сфері;

Таблиця 2.9 Структура видатків Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, %

Показник	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024(01.10)
Соціальний захист на випадок непрацездатності	1,25	0,79	1,59	0,52	0,77	0,97
Соціальний захист пенсіонерів	83,37	62,68	59,29	54,68	58,32	62,12
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,66	0,50	0,49	0,35	0,44	0,65
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,06	0,02	0,04	0,02	5,19	5,34
Соціальний захист безробітних	-	2,06	0,53	-	-	-
Допомога у вирішенні житлового питання	11,69	11,97	14,80	8,22	2,91	10,50
Соціальний захист інших категорій населення	2,85	21,91	23,11	35,81	32,32	20,35
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,01	0,01	0,02	0,01	0,002	0,002
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,11	0,06	0,12	0,39	0,04	0,06

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Аналізуючи структуру видатків Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, можна побачити низку змін у пріоритетах фінансування протягом 2019–2024 років. Найбільшу частку стабільно займає соціальний захист

пенсіонерів, хоча вона значно коливається протягом досліджуваного періоду: із 83,37% у 2019 році вона знизилася до 54,68% у 2022 році, але потім знову зросла до 62,12% станом на 2024 рік. Така значна частка пояснюється необхідністю фінансування дефіциту Пенсійного фонду України.

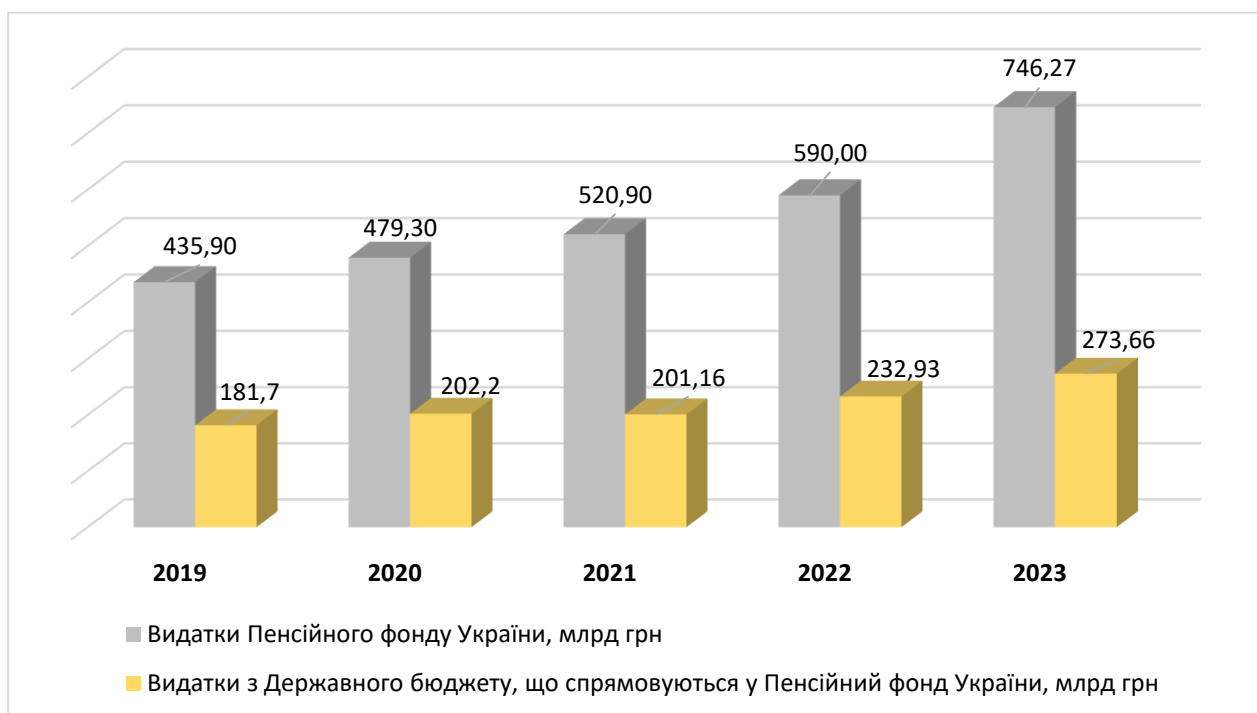

Рисунок 2.6 Видатки Пенсійного фонду України за період 2019 – 2023 рр.

Джерело: розроблено автором за даними [34,35,36,37,38]

Оскільки видатки на захист пенсіонерів займає найбільшу частку, варто проаналізувати діяльність Пенсійного фонду України, а саме видаткову її частину.

З рисунку 2.6 бачимо, що в період з 2019 року по 2023 рік видатки Пенсійного фонду мають тенденцію до зростання. Ця тенденція зберігається і у видатків Державного бюджету на фінансове забезпечення виплат пенсій. Проте, спостерігаємо поступове зменшення частки видатків з Державного бюджету, що спрямовується у Пенсійний фонд протягом досліджуваного періоду з 41,68% у 2019 році до 36,37 % у 2022 році. Проте ця частка залишається досить великою, що свідчить про значну залежність Пенсійного фонду України від фінансової підтримки з Державного бюджету країни.

Причинами збільшення видатків Пенсійного фонду України і, відповідно, збільшення видатків з Державного бюджету є:

- регулярні індексації пенсій з метою підтримки купівельної спроможності;
- менша кількість працездатного населення означає менше страхових внесків, що надходять до Пенсійного фонду;
- збільшення середньої тривалості життя призводить до зростання кількості пенсіонерів;
- збільшення кількості осіб, які мають право на отримання пенсії.

2.3 Видатки Державного бюджету на заклади соціальної сфери

Гуманітарна сфера (сфера гуманітарної політики) - це сукупність напрямів державної політики, де основним принципом є людиноцентричність, основним бенефіціаром - людина, а вся діяльність спрямована на зміцнення і розвиток людського капіталу, через стимулювання інтелектуального, творчого розвитку особистості, реалізацію її духовного та креативного потенціалу, збереження та розвиток загальнолюдських, загальноцивілізаційних, національних цінностей, що в сукупному результаті створює підґрунтя для зростання можливостей самореалізації людини, її добробуту, освіченості, безпеки, здоров'я та духовності [39].

Для реалізації гуманітарної політики у бюджеті є видатки на утримання закладів соціальної сфери. Видатки бюджету на утримання соціальної сфери є критично важливими для забезпечення добробуту суспільства та сталого розвитку країни. Вони сприяють підвищенню рівня освіти, охорони здоров'я, культури та науки, що в свою чергу зміцнює соціальну згуртованість і підтримує економічну

стабільність. Інвестиції в ці сфери також забезпечують рівні можливості для громадян, підвищуючи їхню якість життя та сприяючи загальному прогресу

Таблиця 2.10 Видатки Державного бюджету на заклади соціальної сфери без врахування трансфертів

Показник	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Видатки на заклади соціальної сфери, млн грн	100 186,2	187 609,0	250 312,6	253 827,2	251 528,1
Частка від загального обсягу видатів Державного бюджету, %	9,34	14,57	16,80	9,38	6,27

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Дані показують, що видатки на заклади соціальної сфери зростали у 2019–2021 роках. Зокрема, вони збільшилися з 100,2 млрд грн у 2019 році до пікових 250,3 млрд грн у 2021 році. Однак у 2022 році темп зростання значно уповільнився, а в 2023 році видатки навіть трохи скоротилися до 251,5 млрд грн.

Частка цих видатків у загальному бюджеті мала іншу динаміку. Якщо у 2019 році це було 9,34%, то у 2021 році вона досягла максимального показника в 16,8%. Починаючи з 2022 року, частка різко знизилася до 9,38%, а в 2023 році впала ще більше — до 6,27%. Це свідчить, що, абсолютні видатки залишилися достатньо стабільними, але у структурі бюджету втратила свою вагу.

Такі зміни можуть бути пов'язані з перерозподілом пріоритетів державного бюджету в інших напрямках, зокрема через кризові явища чи посилення фінансування інших галузей, таких як оборона чи соціальний захист

Одним із найважливіших напрямів видатків бюджету на заклади соціальної сфери є видатки на освіту. Джерелами видатків на освіту можуть бути, як і державний

бюджет так і місцеві бюджети. Бюджетні видатки на освіту направляються на фінансування:

- дошкільної освіти;
- загальної середньої освіти;
- професійно-технічної освіти;
- вищої освіти;
- післядипломної освіти;
- позашкільної освіти та заходів із позашкільної роботи з дітьми;
- програм матеріального забезпечення навчальних закладів;
- фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у сфері освіти;
- інших закладів та заходів у сфері освіти.

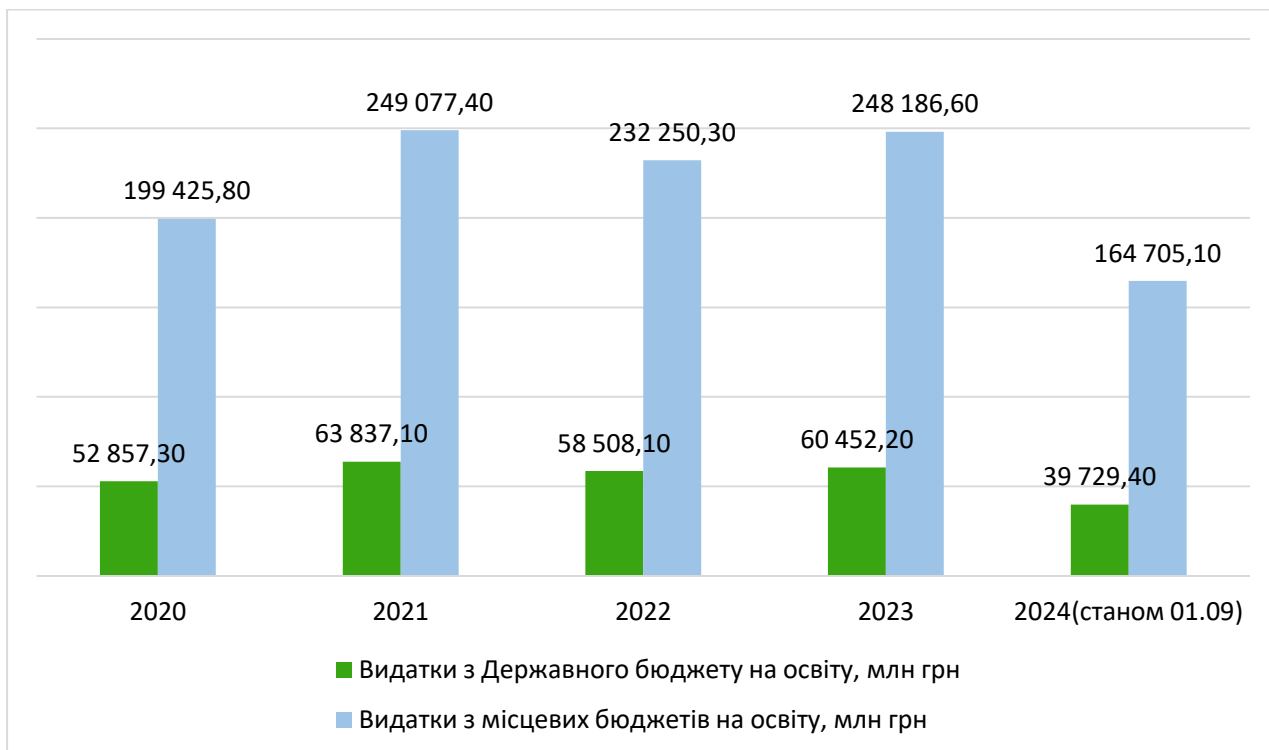

Рисунок 2.7 Видатки Державного та місцевих бюджетів України на освіту

Джерело: розроблено автором за даними [30,40]

Сукупні видатки на освіту (державний і місцеві бюджети) зростали з 2020 до 2021 року (+24%), після чого в 2022 році відбулося скорочення на 7,1%. У 2023 році

зафіксовано зростання до 308,6 млрд грн (+6,1%). Видатки з державного бюджету на освіту демонструють нестабільну динаміку. У 2021 році було зафіксовано значне зростання до 63,8 млрд грн (+20,8% порівняно з 2020 роком), але у 2022 році вони скоротилися на 8,3% до 58,5 млрд грн. У 2023 році відбулося незначне зростання до 60,5 млрд грн (+3,3%).

Серед видатків державного бюджету на освіту найбільшу частку займають видатки на фахову вищу та передвищу освіту протягом досліджуваних років.

Одним із найбільш суспільно значущих видатків з Державного бюджету є видатки на охорону здоров'я.

Таблиця 2.11 Видатки Державного бюджету на охорону здоров'я

Показник	Роки				
	2020	2021	2022	2023	2024(план)
Видатки з Державного бюджету, млн грн	124 923,70	171 016,50	184 268,00	179 258,20	210 648,69
ПМГ(Програма медичних гарантій),млн грн	89 533,17	123 899,85	146 501,82	139 428,83	158 752,14
Частка видатків на Програму медичних гарантій від загального обсягу видатків на охорону здоров'я,%	71,67	72,45	79,50	77,78	75,23

Джерело: розроблено автором за даними [30,33]

Загальна сума видатків на охорону здоров'я зросла з 124 923,7 млн грн у 2020 році до максимальних 184 268 млн грн у 2022 році, після чого спостерігається спад у 2023 році. У зв'язку з військовими діями значно зростає необхідність фінансування видатків на охорону здоров'я. Це обумовлено не лише потребою у лікуванні поранених військовослужбовців, а й збільшенням навантаження на систему охорони здоров'я через евакуацію, реабілітацію постраждалих цивільних осіб та забезпечення медичними послугами в умовах кризи.

Частка Програми медичних гарантій у загальних видатках демонструє стабільне зростання. У 2020 році вона становила 71,67%, а у 2024 році за уточненим річним планом має становити 75,23% від загального обсягу видатків з Державного бюджету на охорону здоров'я. Це свідчить про посилення ролі ПМГ у фінансуванні

системи охорони здоров'я. Програма державних гарантій медичного обслуговування населення (Програма медичних гарантій) – це державна ініціатива, яка визначає перелік та обсяг медичних послуг, виробів і лікарських засобів, повністю оплачуваних за рахунок коштів Державного бюджету України. Вона забезпечує безоплатне надання пацієнтам медичної допомоги для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації при захворюваннях, травмах, отруєннях, патологічних станах, а також під час вагітності та пологів відповідно до встановлених тарифів [42]. Дана програма показала свою ефективність протягом останніх років, адже вона орієнтована на фінансуванні медичних послуг, а не системи медичних закладів.

Цікавим є дослідження урядової програми «Доступні ліки». Це програма дає можливість громадянам отримати лікарські засоби, що допоможуть у лікуванні захворювання та покращені здоров'я. Щодо основної мети даної програми це – зменшити фінансове навантаження на пацієнтів із хронічними захворюваннями, які потребують постійного лікування, а також забезпечити безперебійну доступність важливих ліків[43].

Таблиця 2.12 Видатки за програмою реімбурсації «Доступні ліки» в період 2021-2024рр. тис. грн.

Показник	Роки			
	2021	2022	2023	2024 (на 31.08)
Відшкодування вартості лікарських засобів	939 836,6	734 430	1 601 530,70	1 515 636,80
Відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань (лікування розладів психіки та епілепсії)		23 915,80	43 807,10	38 556,70
Лікарські засоби для нецукрового діабету	410 394,0	22 902,70	38 617,70	31 349,90
Інсуліни		1 578 313,80	1 891 790,30	1 622 601,40
Хвороба Паркінсона	-	-	58 430,90	58 987,80
Медичні вироби для діагностики окремих захворювань	-	-	2 398	17 654,10
Лікування осіб у посттрансплантаційному періоді	-	-	53 922,60	115 557,10
Лікарські засоби для лікування паліативних хворих, що потребують знеболення	-	-	945,3	3 303,70

Джерело: розроблено автором за даними [44]

Видатки бюджету на програму реімбурсації характеризується поступовим збільшенням кількості пацієнтів та, відповідно, кількістю хвороб, що частково або повністю фінансуються з бюджету. Це свідчить про поступовий розвиток даної програми та зміщення акценту на адресну допомогу.

Важливу роль у видатках на заклади соціальної сфери в Україні є видатки на культуру та мистецтво. Оскільки ці сфери відіграють ключову роль у розвитку національної ідентичності, збереженні історичної спадщини та зміцненні громадської свідомості. Інвестиції в культуру сприяють збереженню мовної та культурної унікальності народу, популяризації традицій, а також розвитку економіки, яка може створювати робочі місця та залучати інвестиції.

Більш того, культура є важливою складовою міжнародної політики, адже вона здатна покращувати імідж країни та підтримувати культурну дипломатію.

Видатки на культуру та мистецтво включають [45]:

- видатки на функціонування театрів;
- видатки на художні колективи, концертні і циркові організації;
- видатки на кінематографію;
- видатки на бібліотеки, музеї і виставки;
- видатки на функціонування заповідників;
- видатків на клубні заклади;
- видатки на інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва, творчі спілки;

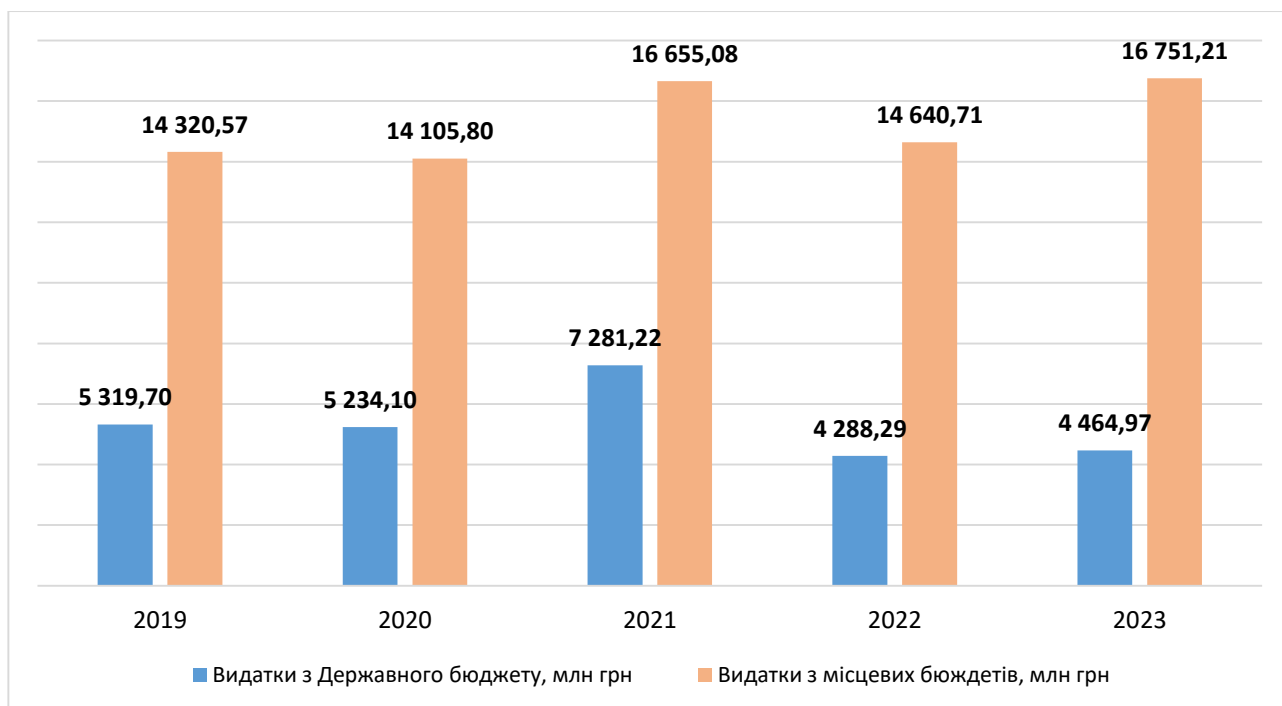

Рисунок 2.8 Видатки державного та місцевих бюджетів на культуру та мистецтво (2019-2023 рр.)

Джерело: розроблено автором за даними [30,40]

Аналіз цих даних показує, що в Україні в період 2019–2023 років основне фінансування культури та мистецтва здійснювалося за рахунок місцевих бюджетів. Видатки місцевих бюджетів суттєво переважають державні: наприклад, у 2023 році місцеві бюджети виділили 16,75 млрд грн, тоді як державний бюджет — лише 4,46 млрд грн. Така тенденція спостерігається протягом усього періоду, з невеликими коливаннями.

Видатки державного бюджету є значно меншими і менш стабільними. У 2021 році був відчутний приріст до 7,28 млрд грн, але вже у 2022 році вони скоротилися до 4,29 млрд грн і залишаються приблизно на цьому рівні до 2023 року. У той час, як місцеві бюджети демонструють стабільність і навіть зростання. Отже, фінансування видатків з державного бюджету має обмежений вплив і не є ключовим джерелом для підтримки культури та мистецтва.

Така структура фінансування свідчить, що більша відповідальність за розвиток культурної сфери лягає на місцеві органи влади. Це може бути викликом для державного рівня, оскільки невеликі інвестиції можуть обмежувати реалізацію національних культурних програм, заходів тощо.

Попри важливість культурного розвитку, в умовах війни фінансування цієї галузі може сприйматися як менш актуальне. Основний фокус під час воєнних дій має бути зосереджений на безпеці та обороні. Проте, фінансування культурних ініціатив, спрямованих на підтримку патріотизму та єдності народу, може бути виправданим навіть під час війни. Тим не менше, обсяги таких видатків мають бути збалансованими, з урахуванням першочергових завдань, зокрема, коли йдеться про Державний бюджет.

Сьогодні в Україні питання фінансування засобів масової інформації (ЗМІ) з Державного бюджету є надзвичайно актуальним, особливо у контексті розподілу бюджетних коштів на тлі війни. У суспільстві тривають дискусії щодо доцільності таких видатків. Тому важливим є проаналізувати видатки на медіа.

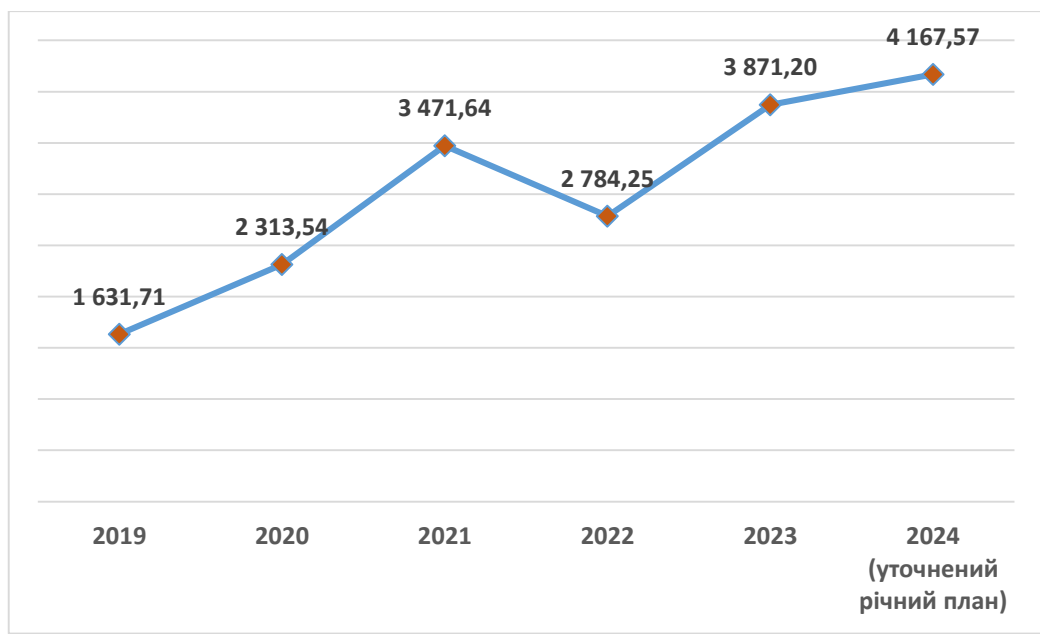

Рисунок 2.9 Видатки державного бюджету на засоби масової інформації 2019-2024 років, млн. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [30]

Аналіз видатків на засоби масової інформації (ЗМІ) з Державного бюджету України за 2019–2024 роки демонструє зростаючу тенденцію фінансування, попри значні зміни умов та зростаючих викликів. У 2023 році видатки на ЗМІ знову зросли до 3 871,2 млн грн, що навіть перевищило показники довоєнного часу. Це пов'язано з необхідністю постійного інформування населення.

На 2024 рік передбачено ще більше зростання до 4 167,57 млн грн (уточнений план). Такий рівень видатків вказує на високу значущість інформаційного впливу, що включає протидію ворожій пропаганді, поширення достовірної інформації та підняття морального духу населення.

Отже, видатки Державного бюджету України на заклади соціальної сфери характеризуються стабільним обсягом фінансування протягом досліджуваного періоду. Пріоритетними напрямками залишаються видатки на охорону здоров'я та освіту, а всі інші видатки є незначними. Це свідчить про обмежені можливості бюджету та про нижчий рівень пріоритетності цих галузей. Водночас варто зазначити, що значна частина фінансування в цій сфері здійснюється з місцевих бюджетів. Це підкреслює те що саме місцеві органи влади часто несуть відповідальність за забезпечення потреб у галузях культури, спорту, освіти та інших напрямів.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

3.1 Основні проблеми оптимізації видатків Державного бюджету України

У сфері видатків Державного бюджету України є багато проблем, основні серед яких:

- обмеженість ресурсів;
- недостатньо обґрунтоване використання коштів;
- недооцінка ризиків, пов'язаних з військовою агресією, яка розпочалась у 2014 році;
- видатки Державного бюджету спрямовані на вирішення короткострокових завдань, а вирішення довгострокових завдань відкладено на невизначене майбутнє;
- значні видатки на обслуговування державного боргу України та виплати за державними деривативами;
- відсутність ефективного контролю за видатками у сфері оборони та безпеки, що несе значні корупційні ризики та недостатньо обґрунтоване використання бюджетних коштів;
- недостатній рівень фінансування соціальної сфери;
- пільги використовуються не лише для соціальної підтримки малозабезпечених чи інших соціально незахищених категорій населення, а й значна кількість видатків спрямовується на підтримку громадян, що мають певні заслуги перед державою.

Для визначення напрямів розвитку та управлінських рішень, для початку, потрібно визначити основні проблеми та недоліки розвитку видатків Державного бюджету України.

Основною проблемою видатків Державного бюджету України в умовах війни є обмеженість ресурсів, які держава може спрямувати на фінансування видатків. Це обмеження виявляється в тому, що навіть попри значні видатки на оборону, держава не здатна повністю покрити всі потреби, що виникають у цей складний період. Доказом цього є необхідність підтримки громадського суспільства через донати на різні благодійні фонди. Тому, в умовах обмеженості ресурсів, найважливішим є оптимізація видатків Державного бюджету та обґрунтоване використання коштів. Оптимізація видатків державного бюджету є необхідною як на загальному рівні, так і в кожній конкретній галузі.

Однією з основних проблем є недостатньо обґрунтоване використання коштів довоєнний період, що мало негативний вплив на початку повномасштабного вторгнення та має відчутні наслідки зараз. У довоєнний період спостерігалася тенденція до лобіювання окремих проектів із високим політичним чи комерційним інтересом, що не враховували потенційні загрози.

Однією з найбільших проблем, яка стала очевидною після початку широкомасштабного вторгнення в 2022 році, є недооцінка ризиків, пов'язаних з військовою агресією, ще у 2014 році. На той час не було здійснено достатнього фінансування оборони та безпеки, що призвело до неготовності України до масштабної війни. Ця недооцінка ризиків має свої негативні наслідки і сьогодні, адже відбувалася втрата значних територій та пошкодження великої кількості інфраструктурних об'єктів, що сьогодні потребують фінансування для відновлення з Державного бюджету. Так, питома вага видатків на оборону з Державного бюджету 2021 року склала 8.56%.

Важливою проблемою, що може мати негативні наслідки у майбутньому, є те що видатки Державного бюджету спрямовані на вирішення короткострокових

завдань, а вирішення довгострокових завдань відкладено на невизначене майбутнє. Про це свідчить те, що частка капітальних видатків бюджету зменшилася після початку повномасштабного вторгнення. Також про це свідчить зменшилася частка видатків на економічну діяльність держави. У 2020 та 2021 роках спостерігалася висока частка видатків Державного бюджету на економічну діяльність. Після початку повномасштабного військового вторгнення в Україну в 2022 році частка видатків на економічну діяльність значно зменшилися – до 3,53%. Подібна тенденція спостерігається і у 2023 та 2024 році. Зменшення видатків на економічну діяльність з Державного бюджету може мати негативний ефект для економіки України в майбутньому. Також це може мати негативний вплив для певних галузей господарства вже сьогодні.

Значні видатки на обслуговування державного боргу України та виплати за державними деривативами суттєво обмежують можливості для маневру у сфері оптимізації видатків державного бюджету. Так, питома вага цих видатків у Державному бюджеті України у 2022 році склала 5,84%, а у 2023 році 6,17%, а їх частка у структурі видатків на загальнодержавні функції становила 83,61% у 2023 році. Через необхідність виконання зобов'язань перед кредиторами, значна частина фінансових ресурсів спрямовується на здійснення боргових виплат, що залишає обмежений простір для інвестицій у соціальні чи інфраструктурні проекти, підтримку економіки чи реалізацію реформ. Така ситуація створює ризик потрапляння в "боргову пастку", коли обслуговування старих зобов'язань ускладнює можливість реалізації довгострокових стратегій економічного відновлення. Крім того, виникає загроза посилення соціальної напруги.

Важливо розглянути проблеми у кожній галузі видатків Державного бюджету, оскільки це дає можливість визначити ключові слабкі місця, які можуть впливати на загальний розвиток країни.

Після проведення аналізу було визначено, що пріоритетними є видатки на оборону та безпеку і на соціальний захист та соціальне забезпечення. Тож, важливо,

визначити основні проблеми у цих напрямках фінансування для обґрунтування основних напрямів оптимізації бюджетних видатків.

Варто розглянути проблеми видатків на оборону та безпеку, адже, сьогодні це пріоритетний напрям фінансування з Державного бюджету. Так, видатки на оборону у 2023 році склали 2097620,5 млн грн або 52.25% від загального обсягу видатків Державного бюджету України. Основною проблемою видатків цього напрямку є відсутність ефективного контролю за видатками, що несе значні корупційні ризики та недостатньо обґрунтоване використання бюджетних коштів. З одного боку, це є необхідністю для запобігання витоку важливої інформації у сфері оборонних закупівель, зокрема, номенклатура, види та кількість озброєння. З іншого боку, через необхідність приймати швидкі рішення, неможливо оцінити раціональність використання цих коштів. Вплив воєнного стану на бюджетні видатки значно ускладнює здійснення фінансового контролю. Це призводить до здійснення витрат без належної документації, створюючи умови для корупції та неефективного використання ресурсів бюджету [46].

Після проведення дослідження, було встановлено, що існує недостатній рівень фінансування соціального забезпечення. В умовах війни суттєве покращення рівня соціального захисту та соціальної підтримки є малоймовірним. Тому потрібно шукати альтернативні шляхи пріоритизації видатків в сучасній парадигмі з метою покращення життя громадян.

Недостатній рівень фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення відбувається через постійне зростання кількості осіб, що потребують допомоги. У період війни кількість громадян вразливої категорії значно зростає, адже збільшується кількість інвалідів війни, дітей-сиріт, що втратили батьків. Також у перші місяці війни значно збільшилася кількість внутрішньо переміщених осіб та громадян, що потребують допомоги із житлом.

Однією з ключових проблем соціальної сфери є те, що більшість пільг, соціальних та компенсаційних виплат, передбачених чинним законодавством, мають

лише декларативний характер, і їх фінансування за рахунок коштів Державного бюджету чи державних цільових позабюджетних фондів або ніколи не здійснювалося, або здійснювалося в недостатньому обсязі чи несистематично [47].

В Україні соціальні видатки мають на меті охопити максимальну кількість категорій населення, яким надається фінансована допомога. Однак значна кількість цих виплат не відповідає достатньому рівню для одержувачів допомоги, тобто, розмір виплат часто є недостатнім для покриття основних потреб.

Більша частка бюджетного фінансування спрямована на надання соціальних послуг в установах стаціонарного типу. Це не найефективніший шлях надання соціальних послуг, оскільки витрати на організацію надання соціальних послуг в таких установах у розрахунку на одну особу значно вищі, ніж в установах, що надають послуги безпосередньо у громадах. Соціальні послуги, що надаються безпосередньо у громадах, є адресними, більш дієвими та краще адаптованими до потреб вразливих груп населення, порівняно з послугами, які надаються державними чи комунальними установами стаціонарного типу [47]. Однак, наразі, їх впровадження в Україні стикається з труднощами, оскільки органи місцевого самоврядування не мають достатніх стимулів для переорієнтації бюджетного фінансування з установ стаціонарного типу на заклади, які надають соціальні послуги безпосередньо у громадах.

Також, важливою проблемою, вирішення якої дозволить зменшити видатки Державного бюджету України, є те, що пільги використовуються не лише для соціальної підтримки малозабезпечених чи інших соціально незахищених категорій населення. Значна кількість видатків спрямовується на підтримку громадян, що мають певні заслуги перед державою або ж на заохочення зайнятості в окремих сферах чи галузях економіки [47]. Це спричиняє перевантаження бюджету та може посилювати нерівність серед громадян, оскільки частина пільг надається окремим категоріям без урахування реальної потреби.

3.2 Напрямки розвитку видатків Державного бюджету в умовах війни та післявоєного періоду

Під час війни видатки Державного бюджету України повинні бути спрямовані насамперед на підтримання обороноздатності країни та захист найбільш уразливих верств населення, що водночас сприяє зміцненню суспільної стабільності й довіри до держави, адже фінансування оборонного сектору є критично важливим для забезпечення національної безпеки, підтримки боєздатності Збройних сил України, модернізації військової техніки та задоволення інших потреб, пов'язаних із протидією ворогу. В той же час, не менш важливим є соціальний аспект бюджетних пріоритетів. У період війни значно зростає кількість людей, які потребують державної підтримки, включно з внутрішньо переміщеними особами, постраждалими від військових дій, ветеранами, членами їхніх родин та іншими вразливими категоріями населення.

Дослідження показало, що видатки Державного бюджету України зазнали суттєвих змін у 2022 році. Зокрема, ці зміни були зумовлені необхідністю фінансування оборонних потреб. Проте завдяки стабільній підтримці міжнародних партнерів, Україна поступово повертає видатки державного бюджету до рівня довоєнного періоду. У зв'язку з цим необхідно поступово збільшувати видатки на відновлення економіки, щоб стимулювати її розвиток. Адже збільшення фінансування в стратегічно важливі галузі здатне викликати мультиплікативний ефект. Це означає, що інвестиції в одну сферу можуть стимулювати активність в інших. Наприклад, підтримка аграрного сектору може сприяти збільшенню обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, стимулює розвиток переробної промисловості та збільшує експортні можливості [48].

В умовах обмеженості ресурсів під час війни важливим є те, що при плануванні видаткової частини бюджету мають бути враховані наступні фактори:

- очікуваний обсяг надходжень до бюджету має бути з урахуванням негативних шоків, зокрема прямих і непрямих наслідків війни;

- ефективна оцінка додаткових видатків, які можуть з'явитися, наприклад, видатки державного бюджету на відновлення економіки після війни, допомогу постраждалим від російської агресії, реалізацію програм соціальної підтримки тощо.

Щодо видатків бюджету на оборону, на нашу думку, слід розглядати два напрямки оптимізація бюджетних коштів. Перший напрямок це ефективний контроль та цифровізація з метою запобігання додаткових витрат. Для цього пропонуються такі управлінські рішення:

- посилення державного фінансового контролю за цільовим використанням бюджетних коштів;
- запровадження інструментів прозорості процесів за допомогою цифровізації;
- систематичний моніторинг з боку незалежних громадських інституцій у сфері закупівель продуктів харчування та медичного обладнання.

Наступний напрямом розвитку видатків у сфері оборони пов'язаний із закупівлею, модернізацією та ремонтом озброєння, військової техніки, засобів та обладнання. Для реалізації цього напрямку потрібно:

- фінансування вітчизняних інноваційних розробок військового характеру, що можуть знайти практичне застосування в умовах війни [27];
- фінансування та організація ремонтних центрів для обслуговування і відновлення озброєння, яке активно застосовується у сучасних бойових діях.

Проте, на період війни варто утриматися від будівництва великих оборонних заводів і державних підприємств, оскільки це потребує значних фінансових ресурсів, тривалого часу на реалізацію проєктів та створює ризик їхнього знищення внаслідок ворожих атак. Натомість пріоритетом має стати розвиток мобільних ремонтних потужностей та модернізація вже наявних об'єктів.

Потрібно продовжувати співпрацю з міжнародними партнерами щодо фінансування оборонно-промислового комплексу України. Така співпраця може

забезпечити певні переваги на полі бою завдяки доступу до сучасного озброєння, технологій та технічної підтримки. Крім того, залучення міжнародного фінансування дозволить оптимізувати видатки державного бюджету, спрямовуючи вивільнені ресурси на інші пріоритетні напрямки.

Після закінчення війни видатки на оборону повинні бути на достатньо високому рівні, зважаючи на постійний ризик повторних збройних конфліктів. Забезпечення безпеки держави є необхідною умовою для відбудови, економічного зростання та інтеграції в європейську спільноту.

Після проведення дослідження було визначено, що важливою проблемою, яка обмежує можливості оптимізації видатків Державного бюджету України, є значні видатки на обслуговування державного боргу України та виплати за державними деривативами. Для покращення ситуації у середньостроковій та довгостроковій перспективі Україні потрібно фокусуватися на залученні фінансування з найнижчою можливою вартістю і одночасним обмеженням ризиків. Зокрема потрібно залучення зовнішнього довгострокового пільгового фінансування, максимізація частки грантів та продовження розвитку міцних взаємовідносин з інвесторами [49].

Для вирішення проблеми недостатності фінансування видатків на соціальних захист та соціальне забезпечення, в першу черг, необхідно розширювати програми грошової та гуманітарної допомоги міжнародних донорів (ООН, USAID тощо) та партнерів України. Це дозволить зменшити рівень недофінансування соціальних видатків. Також, це може забезпечити вивільнення певних фінансових ресурсів, які держава зможе перерозподілити на інші потреби в межах системи соціального забезпечення або спрямувати на фінансування інших пріоритетних напрямків державної політики.

У сфері видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, на нашу думку, варто акцентувати увагу на введенні адресного надання пільги залежно від доходу особи та впорядкування кола осіб, на яких поширюється пільга. Зокрема пропонується скасувати пільги за професійною ознакою як такі, що не відповідають

принципам ринкової економіки, зокрема скасувати пільги отримувачам, до яких належать: народні депутати України, та члени їх сімей, кандидати у Президенти України, депутати місцевих рад, державні службовці, судді, працівники прокуратури, працівники правоохоронних органів, працівники податкової, особовий склад пожежної охорони, співробітники служби безпеки України, журналісти, спеціалісти із захисту рослин.

Важливим напрямом покращення системи соціальної допомоги є її поступова цифровізація. Впровадження цифрових технологій сприятиме підвищенню прозорості процесів надання соціальної підтримки, що, в свою чергу, дозволить зменшити корупційні ризики. Крім того, автоматизація обробки даних та оптимізація управлінських процесів у перспективі сприятимуть зниженню видатків бюджету.

Після завершення війни пріоритети видатків державного бюджету мають зазнати істотних змін. Основний акцент поступово має зміститися з оборонного сектору на посилення системи соціального захисту, оскільки кількість громадян, які потребують підтримки, значно зросла. Забезпечення соціальної справедливості та надання належної допомоги уразливим верствам населення стане критично важливим для підтримання соціальної стабільності.

Водночас, важливим напрямом бюджетної політики має стати відновлення зруйнованої інфраструктури, зокрема житлових будинків, транспортної мережі, об'єктів енергетики та соціальної інфраструктури. Інвестиції в інфраструктуру створять базу для швидкого відновлення економіки, що є ключовим чинником довгострокового розвитку економіки країни.

Крім того, частина бюджетних видатків має бути спрямована на реалізацію структурних реформ, які є обов'язковими для виконання умов вступу до Європейського Союзу. Це включає покращення системи управління, боротьбу з корупцією, судову реформу та вдосконалення інших ключових сфер державного управління.

У контексті оптимізації видатків Державного бюджету України актуальним є застосування концепції Evidence-based policy чи то «політики заснованої на доказах». Ця концепція активно застосовується у країнах з розвиненою економікою, зокрема у Європейському союзі та США. Тож впровадження цієї політики є актуальною у контексті прагнення України вступу до ЄС.

Політика, заснована на доказах - система цілей, заходів, засобів та дій, яка вироблена системно й раціонально на основі всебічного аналізу й наукового опрацювання статистичних, соціологічних, наукових, порівняльних та інших даних, що в сукупності підтверджує правильність обраного курсу. На всіх етапах такої політики значна увага приділяється обґрунтованості, доказовості визначення суспільної проблеми, постановки цілей, установлення завдань, заходів, показників результативності тощо [50].

Політика, заснована на доказах, використовує найкращі доступні дослідження та інформацію про результати програм для прийняття рішень на всіх етапах політичного процесу та у кожній гілці влади. Вона визначає, що працює, вказує на прогалини, де бракує доказів ефективності програм, дозволяє політикам використовувати ці дані під час формування бюджету, зокрема, і видаткової її частини та ухвалення політичних рішень. Така політика спирається на системи моніторингу, впровадження і вимірювання ключових результатів, використовуючи інформацію для постійного вдосконалення виконання програм.

Переваги впровадження політики на основі доказів [51]:

- Дозволяє зменшити марнотратні витрати. Використання наукового обґрунтування результатів програм для ухвалення бюджетних рішень допомагає визначити та усунути неефективні програми, звільняючи кошти для інших потреб.
- Розширення інноваційних програм. Ретельна оцінка нових і неперевіраних програм дає змогу визначити їхню ефективність і спрямувати фінансування на

інноваційні програми, які забезпечують кращі результати для мешканців або знижують витрати.

- Дозволяє посилити підзвітність. Збір та оприлюднення даних про діяльність і результати програм полегшує притягнення до відповідальності агентств, керівників і постачальників послуг за досягнуті результати.

Існують, також, недоліки впровадження політики заснованої на доказах. По – перше, для нових та інноваційних програм може бути не достатньо доказів для прийняття рішень або взагалі не мати наявних доказів. По – друге, даний підхід часто надає перевагу кількісним даним, що може призводити до нехтування складними соціальними явищами, які важко виміряти кількісно, наприклад, культурними або етичними аспектами. По – третє, доказів може бути недостатньо для ухвалення рішень у деяких випадках, оскільки рішення часто потребують компромісів і гнучкості.

П'ять ключових компонентів для впровадження політики на основі доказів:

- 1) Оцінка програм. Систематичний перегляд доступних доказів ефективності державних програм;
- 2) Формування бюджету. Інтеграція даних про ефективність програм у бюджетні та політичні рішення, надаючи пріоритет фінансуванню програм із високою віддачею від інвестицій державних коштів;
- 3) Контроль за виконанням. Забезпечення того, щоб програми реалізовувалися ефективно та відповідали початковому задуму;
- 4) Моніторинг результатів. Регулярне вимірювання та звітування про результати для оцінки того, чи досягають втручання бажаних результатів;
- 5) Цільова оцінка. Проведення ретельних оцінок нових та неперевірених програм, щоб переконатися, що вони заслуговують на подальше фінансування.

В Україні впровадження політики, заснованої на доказах (Evidence-based policy), є перспективним, особливо в контексті прагнення до інтеграції в Європейський союз. Цей підхід здатний підвищити ефективність управлінських

рішень спрямованих на оптимізацію видатків Державного бюджету України. Причому, підтримка з боку міжнародних партнерів, зокрема ЄС та США, а також активна участь аналітичних центрів створюють основу для поступового розвитку Evidence-based policy в Україні.

Отже, видатки Державного бюджету є важливим інструментом для стимулювання економічного розвитку та забезпечення соціального добробуту. Їх раціональне використання та ефективна пріоритизація відкривають значні можливості для зростання економіки та покращення суспільних умов. Водночас існують реальні можливості для оптимізації бюджетних витрат, що дозволяє підвищити ефективність використання державних ресурсів і забезпечити їх спрямування на першочергові потреби.

ВИСНОВКИ

Отже, визначення пріоритетних напрямків видатків Державного бюджету України є дуже важливим в умовах війни, адже цей процес сприяє концентрації ресурсів на найважливіших напрямках, що в умовах обмежених ресурсів є вирішальним для стабільності та розвитку держави.

Розглянувши теоретичні аспекти, можемо зробити висновок, що існують різні підходи до визначення поняття «видатки бюджету». Зокрема, розглядається визначення з економічної та правової точки зору. Різні підходи дозволяють визначити суть та роль даного поняття. Видатки бюджету можна класифікувати за різними ознаками, зокрема за рівнем бюджетної системи, за функціями, за економічною характеристикою операцій, ознакою головного розпорядника, за бюджетними програмами та за роллю у відтворенні.

Основними нормативно-правовими актами, що регламентують видатки Державного бюджету є Бюджетний кодекс, Закон про Державний бюджет України та Бюджетна декларація.

Проаналізувавши видатки Державного бюджету України у 2019-2024 рр. можемо зробити висновок, що видатки, як і їх частка у ВВП, значно зросли після початку широкомасштабного вторгнення. Також, протягом досліджуваного періоду, значно змінився склад видатків Державного бюджету. Так, сьогодні, пріоритетом є видатки на оборону та безпеку, що зумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності країни в умовах війни. Незмінно високими залишаються видатки Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення. Це пов'язано з необхідністю підтримки вразливих категорій населення. Інші напрямки видатків, такі як економічна діяльність, освіта, охорона здоров'я характеризуються зменшенням частки від загального обсягу видатків.

Після проведення детального аналізу видатків Державного бюджету України на оборону було визначено, що абсолютну більшість цих видатків складають видатки на військову оборону. Основна частина фінансування спрямовується на забезпечення діяльності Збройних Сил України, зокрема на виплату заробітної плати військовослужбовцям. Крім того, протягом досліджуваного періоду, значну частку видатків займають кошти, виділені на розвиток, закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової техніки, засобів і обладнання. Це є критично важливим для підвищення обороноздатності країни, адаптації до сучасних викликів та забезпечення ефективного виконання завдань ЗСУ в умовах війни. Результати аналізу свідчать, що розподіл ресурсів у цій сфері спрямований на забезпечення найбільш нагальних потреб оборонного сектору.

Аналіз видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення протягом 2019–2024 років показав певні зміни у структурі фінансування цієї сфери. Найбільшу частку стабільно займають видатки на соціальний захист пенсіонерів, зокрема у 2023 році вони склали 58,32% від загального обсягу видатків на соціальний захист. Така велика частка зумовлена необхідністю фінансування дефіциту Пенсійного фонду України, оскільки кількість працездатного населення зменшується, а середня тривалість життя та кількість пенсіонерів зростає, що призводить до необхідності підтримки видатків з Державного бюджету на високому рівні.

Видатки державного бюджету на заклади соціальної сфери протягом досліджуваного періоду залишаються стабільними. Пріоритетними напрямками фінансування є охорона здоров'я та освіта, тоді як інші видатки мають значно меншу частку. Однак важливо відзначити, що значна частина фінансування в цих сферах забезпечується за рахунок місцевих бюджетів. Це підкреслює важливу роль місцевих органів влади у забезпеченні потреб у таких напрямках, як культура, спорт, освіта та інші.

Проведений аналіз дав змогу визначити основні проблеми у сфері видатків Державного бюджету України, серед яких основні - це обмеженість фінансових ресурсів, недостатньо обгрунтоване використання коштів, недооцінка ризиків, пов'язаних з військовою агресією ще у 2014 році, видатки Державного бюджету спрямовані переважно на вирішення короткострокових завдань, відсутність ефективного контролю за видатками у сфери оборони та безпеки та недостатній рівень фінансування соціальної сфери.

Для вирішення цих проблем та недоліків рекомендуються ряд управлінських рішень, серед яких основні:

- визначити очікуваний обсяг надходжень до бюджету з урахуванням негативних шоків, зокрема прямих і непрямих наслідків війни;
- ефективна оцінка додаткових видатків, які можуть з'явитися, наприклад, видатки державного бюджету на відновлення економіки після війни, допомогу;
- посилення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів у сфері оборони та запровадження інструментів прозорості процесів за допомогою цифровізації;
- фінансування вітчизняних інноваційних розробок військового характеру, що можуть знайти практичне застосування у війні та фінансування ремонтних центрів для обслуговування і відновлення озброєння, яке активно застосовується у сучасній війні;
- співпраця з міжнародними партнерами щодо фінансування оборонно-промислового комплексу України;
- розширення програм грошової та гуманітарної допомоги міжнародних донорів (ООН, USAID тощо) та партнерів;
- поступова цифровізація системи соціальної допомоги;
- зосередження уваги на введенні адресного надання пільг залежно від доходу особи та впорядкування кола осіб, на яких поширюється пільги;

- застосування підходу Evidence-based policy чи то «політики заснованої на доказах».

Після завершення війни пріоритети видатків з Державного бюджету мають зазнати суттєвих змін. Основну увагу слід поступово перенести з оборонного сектору на зміцнення системи соціального захисту, адже значна кількість громадян опинилася у скрутному становищі та потребує підтримки. Паралельно важливим завданням має стати відбудова зруйнованої інфраструктури: житлових будинків, транспортних шляхів, енергетичних об'єктів і соціальних установ. Інвестиції в інфраструктуру стануть основою для швидкого економічного відновлення, що є вирішальним чинником довгострокового розвитку країни. Крім видатки на оборону мають залишатися на достатньо високому рівні враховуючи всі ризики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний менеджмент : підруч. / за ред. В. Г. Дем'янишина, Г. Б. Погріщук. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 532 с.
2. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2020. – 272 с.
3. Бюджетна система. Навч. посіб. /Н.І. Климаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко та ін. за заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів «Магнолія 2006», 2014. – 296 с
4. Бюджетний Кодекс України / Верховна Рада України // Закон № 2592-VI від 07.10.2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
5. Чугунов І.Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов, І.М. Ігнатюк // Економічний вісник університету. – 2016. – № 28/1. – С. 217–226.
6. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент / Л.Є. Клець. – Київ : Центр навч. літ., 2007. – 640 с.
7. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
8. Бюджетна система : підруч. / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К. : Центр учбової літератури; Тернопіль : Економічна думка, 2012. 871 с.
9. Загорський В. С., Вовчак О. Д., Благун І. Г., Чуй І. Р. Фінанси : навч. посібник. Київ: Знання, 2006. 247 с.
10. Малиняк Б. Функції видатків бюджету в публічному управлінні, економічній і соціальній системах країни. Світ фінансів. 2021. Вип. 2. С. 35–50. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1435>
11. Радіонов Ю. Д. Теоретичні основи суспільних благ в економічній системі держави . Економіка та держава. 2017. № 2. С. 22–27.

12. Котова С. С. Нові підходи до класифікації видатків бюджету / С. С. Котова // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2009. – Вип. 21. – С. 446–454.
13. Воронова Л. К. Фінансове право України: Підручник. — К.: Прецедент; Моя книга, 2006. - 448 с.
14. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
15. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
16. Жибер Т. Результативне управління публічними фінансовими ресурсами / Performance in financial management of public resources. Фінансовий ринок. 2019. Вип. 1-2. С. 34-40.
17. Бюджетна декларація на 2025—2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 751.
18. Бюджетна система : навчальний посібник. Друге видання, перероблене і доповнене / І.Л. Шевчук, В.О. Черепанова, Т.О. Ставерська / – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2015. – 284 с.
19. Про затвердження Порядку використання коштів резервного фонду бюджету : постанова Кабінету міністрів України від 29 березня 2002 р. № 415 Київ. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2002-%D0%BF#Text>
20. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів : постанова Кабінету міністрів України від 29 березня 2002 р. № 415. Київ. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0322-23#Text>
21. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану :

- постанова Кабінету міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590 :
[Електронний ресурс] – Режим доступу :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>
22. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія / Ю.Д. Радіонов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 616 с.
23. Славкова А., Гладченко Л., Вдовіна І. Особливості Державного бюджету України в умовах економічної нестабільності. Modeling the development of the economic systems. 2024. Вип. № 3. С. 106–114.
24. Чальцева , О.М., Прямухіна , Н.В. і Талаш , В.Ю. Специфіка соціальних видатків під час війни в Україні. Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень. (Січ 2024), 120-122.
25. Сивульська, Н., & Славкова, А. Соціальний бюджет України: Основні тенденції останніх років та реалії під час війни. Економіка та суспільство, 2024. Вип. № 59.
26. Шпак І. В. Сутність та особливості правового регулювання видатків бюджету на сектор національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 6. С. 555-560. URL: <https://app-journal.in.ua/wpcontent/uploads/2023/12/99.pdf>
27. Лютий І., Рожко О., Лютий С. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. Світ фінансів. 2022. Вип. 4 (73). С. 45–55.
28. Видатки Державного бюджету України у 2019-2024 роках. [Електронний ресурс] – Режим доступу :
<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>.
29. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
30. Видатки з Державного бюджету у 2019-2024 роках. Функціональна класифікація. [Електронний ресурс] – Державний веб-портал бюджету для

громадян Режим доступу : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program&view=table>.

31. Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2023)

Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/3/pdf/240314-def-exp-2023-en.pdf .

32. Закон України Про національну безпеку України із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 4 березня 2020 року N 522-IX : [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://ips.ligazakon.net/document/T182469?an=9&ed=2022_06_15.

33. Видатки з Державного бюджету у 2020-2024 роках. Програмна класифікація. [Електронний ресурс] Державний веб-портал бюджету для громадян. – Режим доступу : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program&view=table>.

34.Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2023 рік : постанова правління Пенсійного фонду України від 30 квітня 2024 року №12-1. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/2164905-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2023-rik/>.

35. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік : постанова правління Пенсійного фонду України від 31 березня 2023 року №17-1. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/2164905-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2023-rik/>.

36.Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2021 рік від 7 квітня 2022 року. [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Пенсійного фонду України. Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/2152676-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2021-rik-3/>.

37.Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2020 рік від 1 Березня 2021року. [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Пенсійного фонду

- України. Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/2129463-postanova-pravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-zvitu-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik/>.
- 38.Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік : постанова правління Пенсійного фонду України від 24 лютого 2020 року № 1-1. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/2121043-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2019-rik/>.
- 39.Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення і організації функціонування центрів культурних послуг у територіальних громадах : Наказ Міністерства культури та іноваційної політики України від 01.12.2022 № 466.
- 40.Видатки з місцевих бюджетів у 2019-2024 роках. Функціональна класифікація. [Електронний ресурс] – Державний веб-портал бюджету для громадян. Режим доступу : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program&view=table>.
- 41.Видатки на освіту. [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education> .
- 42.Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> .
- 43.Доступні ліки : [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/uk/dev-dostupni-liki>.
- 44.Оплати надавачам медичної допомоги за програмою медичних гарантій. Національна служба здоров'я України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://edata.e-health.gov.ua/e-data/dashboard/pmg-pay>
- 45.Про бюджетну класифікацію: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 14 січня 2011 року № 11 зі змінами і доповненнями. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MF11003?an=3113>.

- 46.Сікора Є. І. Ефективність фінансового контролю за видатками Державного бюджету України у період воєнного стану. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2024. Вип № 8.
- 47.Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2019. С. 104.
- 48.Сверенко М. Видатки Державного бюджету на економічну діяльність в умовах обмежності ресурсів. Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди: збірник наукових матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 07 листопада 2024 р.). – К.: КНЕУ, 2024. С 192-193.
- 49.Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1117.
- 50.Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. – Київ : НАДУ, 2018. – 224 с.
51. John D. and Catherine MacArthur Foundation. Evidence-Based Policymaking. A guide for effective government. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pewtrusts.org/-/media/assets/2014/11/evidencebasedpolicymakingaguideforeffectivegovernment>